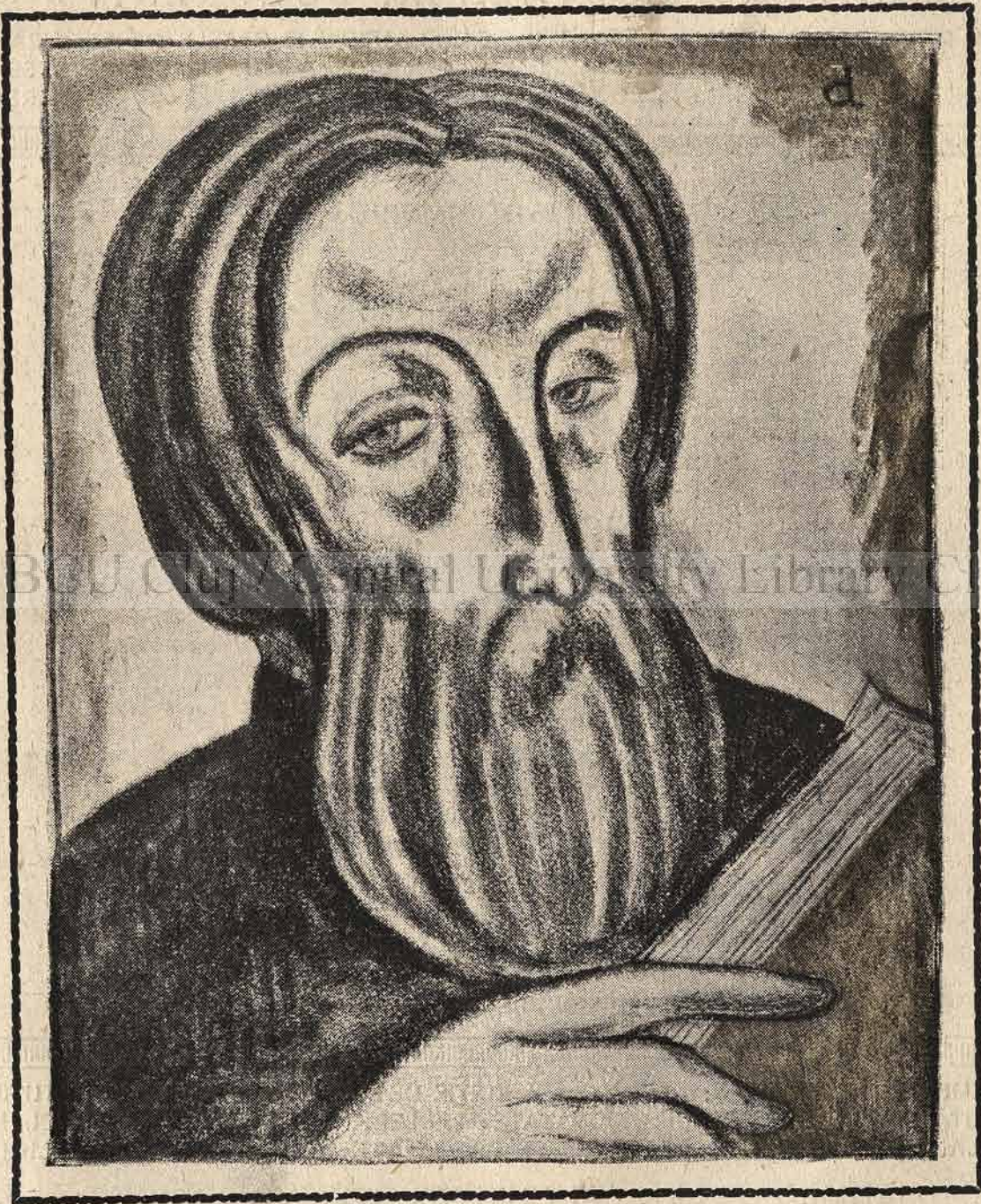

CÂNDIREA

ANUL II

No. 10

EXEM-
PLARUL
LEI 5.—

GÂNDIREA

EXEM-
PLARUL
LEI 5.—

REDACTOR: CEZAR PETRESCU
APARE LA 5 ȘI 20 ALE FIECĂREI LUNI
CORESPONDENȚA REDACȚIEI PE ADRESA:
CĂSUȚA POSTALĂ 170, BUCUREȘTI

PENTRU RECENZII ȘI ANUNȚAREA APARIȚIEI, DOMNII AUTORI ȘI CASELE DE EDITURĂ SUNT RUGATE A TRIMITE CÂTE DOUĂ EXEMPLARE. — MANUSCRISELE NEPUBLICATE SE ARD. CĂRȚILE ȘI MANUSCRISELE RUGĂM A FI ADRESATE REVISTEI ȘI NU PERSONAL

MERCURI 20 DECEMBRIE 1922

CUPRINSUL

GLASURI IN NOAPTE de <i>Adrian Maniu</i>	97
UNUI FRATE de <i>Demostene Botez</i>	99
BALUL de <i>Cezar Petrescu</i>	100
PLUGURI de <i>Lucian Blaga</i>	102
AMINTIREA de <i>Nicolae Cibin</i>	203
CIOBANUL de <i>A. Cotruș</i>	106

CRONICI:

IDEI, OAMENI & FAPTE:

Regionalism literar	107
Glasurile nopții	107
Marcel Proust	108

CRONICA ARTISTICĂ:

DEMIAN de <i>Virgil Cioflec</i>	109
---	-----

DRAMA ȘI TEATRUL:

«TATĂL», DE AUGUST STRINDBERG. MIM: PAUL WEGENER de <i>Ioan Marin Sadoveanu</i>	110
---	-----

CRONICI LITERARE:

GERHARDT HAUPTMANN de <i>Leon Donici</i>	111
--	-----

CRONICA MĂRUNTĂ	113
---------------------------	-----

DESENELE de DEMIAN

ABONAMENTE: 1 AN, 120 LEI; 6 LUNI, 60 LEI. EDIȚIE DE LUX, 250 LEI. PENTRU INSTITUȚIUNI ȘI AUTORITĂȚI, 250 LEI ANUAL. IN STRĂINĂTATE: 250 LEI ANUAL. — INSERTII ȘI RECLAME SE FAC LA ADMINISTRAȚIA REVISTEI ȘI LA TOATE AGENȚILE DE PUBLICITATE

ADMINISTRAȚIA: BUCUREȘTI, STR. POVERNEI, 28

EXEM-
PLARUL
LEI 5.—

GÂNDIREA

EXEM-
PLARUL
LEI 5.—

GÂNDIREA

GLASURI ÎN NOAPTE

DE
ADRIAN
MANIU

BRUȚALE ca loviri de ciocan, cuvintele răsuna în pereții strâmți ai camerei. Subiectele se perindaseră; toate câte se pot simți și ridica asemeni unor pietre grele de pe suflet. Acei oameni răgușiseră vorbind despre arta cea nouă și despre atentate, despre lovituri la bursă și despre bolșevism.

Un vers, care să fie un sbor de pasări. O granată, aruncată de pe acoperișul uneia din casele străzii principale spre landoul aurit. Imbogățiri fășnind din sonda neagră — și împărțirea cea mare. Teorii asupra celulei de vieață și asupra relativității, trecuseră împreună cu frunte destăinuri de inimă, alături de cuvântul obscen al înjurăturilor apăsate — strivind gingășii nerostite... Pe urmă, în fumul tutunului, se rupse un ochiu de lumină — și parcă și gândurile.

Tăcere. Afară se auziau tramvaiele vuind. Pe coridoare glasuri de femei și bărbați: cuvinte simple fără gând — pentru uzul dobitocesc al vieții, cu nimic mai mult. Iar departe, o gloată trecu în strigăte pentru o manifestație oarecare, de pe o stradă pe altă stradă.

Și iară planuri de mai bine, se svârcoliră ridicându-și capetele ca șerpi chinuiți. Dar avânturile erau mici. Desnădejdea strivea încă o noapte pierdută.

Atunci cel mai tăcut dintre ei, dintr'un unghier de umbră, nemișcat, începu să vorbească și ascultarea se întinse ca o poruncă din acele ce copleșesc.

Zise: Revoluțiile nu le fac revoluționarii. Tunuri și discursuri, milioane și execuțiuni... Sau dacă le fac, de mii și mii de ani, victoria lor nu e de cât pentru a lor înfrângere. Ați vorbit toți, vă ascult pe toți — și mâine alții vor fi semenii voștri; o beție ciudată frământă parodia. Nădejdiile neîmplinite au otrăvit planeta.

Beție de flămânzi. Schimbarea cea mare nu o poate face nimeni. Sărăci și nedreptate vor fi întotdeauna. Și după întotdeauna, nu mai e nimic. Pe morți nu-i poți învia. Ciungilor nu le poți da brațe, și nici proștilor minte și nici hoților cinste. Avântul care clocește în voi, se ridică și cade istovit fiindcă sunteți închiși în viață. Apostolatul cel mare își are mucenici, dar nu sunteți voi aceia. Pe urma voastră bate vântul deșertului,

unde călcați florile nu mai cresc. Revoluția? germenul ei nu-l aduc agenții plătiți, nici ambiția tinerilor cari vor și apoi ajung respectați miniștri. Voi nu aduceți nimic nou — și cel nou naște — în grajdurile îndepărtate — naște și moare și va naște iar.

Ascultați. Am cunoscut pe un bătrân care nu a vrut nimic decât să adune cărți și să le dea. (Sămânță căzută pe piatră) Azi nimeni nu mai cetește. Azi pentru nimeni nu mai e gând. Dar nici nu era nevoie de asta, ci de suflet. Și lumina din darul bătrânului a mijit ca un licuricu.

Altul; un copil, era crud de ani și fraged la inimă, a venit să mă întrebe cum ar putea să se ducă în sate și să *predice țăranilor alfabetul!* Înțelegeți? Imi vorbia de un voluntariat cultural. Dorul îi strălucia în ochi ca o stea, dar numai ca o stea, care se stinge. A fost un semn, înghițit de viață. Pocăit, acum se străduie să fie semen cu voi în mă-răcinii drumului — dar a fost un semn.

Pe urmă am cunoscut un medic. Acesta credea în religia sănătății. Din sat în sat încerca să tămăduie poporul fără să urmărească nici un câștig. Plângea, pentru că îmi arăta că nu sunt sănătoși oamenii după cât nici nu știu carte. Dintr'o sutime ai număra pe degete pe cei lipsiți de betesug. Și munca lui părea fără spor ca a nebunului numărând boabele de nisip ale mării.

In aceștia aș fi vrut să cred.

Sunt sigur că dacă și în altă planetă dăinuiește caraghioasa speță a oamenilor — fac versuri proaste, se uită prin telescoape la stârpitura de pământ — se bat între ei și apoi cer iertare Dumnezeuului făcut de ei. Și acolo fericirea unora e durerea celorlalți. Și poate și acolo unii se jertfesc. Dar zorile adevărate rămân în beznă. Ajutorul adevărat nu-l mai dau nici banii; iar celelalte simțuri au murit demult. Spuneți-mi drept, dar drept, cu acel dor de adevăr pe care-l au mincinoșii unei vieți întregi: Credeți voi într'un alt mâine?

Atunci ca un singur glas prietenii îi strigară: Da, prin tine!

A doua zi am aflat că necunoscutul a dispărut. A dezertat la ora patru, de teama faptelor, el care vorbise, fără să mai aștepte nici un fel de zori.

UNUI FRATE

DE

DEMOSTENE BOTEZ

PESTE nu știu câtă vreme când eu de mult voiu fi murit,
Intr'o Duminică de toamnă, ca asta 'n care plouă, azi,
Va sta 'ntr'o sară să asculte cum vântul flueră prin brazi,
Vreun tânăr sângur și mâhnit...
Și va vedea cum la fereastră crenguțe de copaci se sbat
Și va simți că-i tot mai sângur, și-i tot mai trist și mai uitat.
Și poate, cine știe, poate,
De pe vreun raft de cărți uitate,
El vrând să nu se știe sângur și-așa alătura de moarte
Iși va lua tăcut o carte
Și va citi aceste rânduri.
Și va simți întâia oară că a mai fost un om odată
Care-a rămas așa 'ntr'o sară de toamnă, când ploua, târziu,
Că omu-acela nu mai este.
Că n'are să mai fie
Niciodată.
Va ști că i-a murit un frate
Pe care nu l-a cunoscut;
Iși va lăsa la urmă cartea pe brațe, și va sta tăcut
Să mă audă
Plutind, aproape, prin sângurătate.

Va fi din ce în ce tot mai târziu.
In jur tristeța tot mai grea
Și mâna-și va lăsa-o pe rândurile-aceste
Ca pe mâna mea...

Și eu nimic nu am să știu.

BALUL

DE
CEZAR PETRESCU

INAINTE de a ajunge la pod, ploaia s'a potolit. Soarele spârgea norii de sgură: în spre apus se lumina bucăți de cer, albastre și adânci. Dar în sulile de raze, ultimele picături se cerneau încă, mărunte și fine ca o pulbere.

Moșneagul opri caii la pas. Pe șoseaua jilavă, sub bolta plopilor din care vântul scutura stropi, copitele răsunară sonor. De o parte și de alta, pe pajiștea udă, soarele scăpat printre copaci așternea ostroave aurite de lumină. Șesurile surădeau înfrăgezite după ploaie. Deasupra apelor se risipeau negurile.

Tovarășul meu se întoarse, și arătându-mi sălciile pletoase și mesteacănii de pe țarm, — umbre topite în ceața de toamnă prea timpurie, — îmi împărtași gândul:

— Se duce vara, boierule!

M'am ferit să răspund. Doream tăcerea. Asfințitul acestui sfârșit de vară, spălat de un ropot de ploaie, cu zările cuprinse de neguri și cu ecouri noi, cobora deasupra câmpurilor coapte o întristare elegiacă. Nu îndrăzneam s'o turbur.

Dar bătrânul nu se dădu bătut. Imi ceru mai întâiu să scapere un foc pentru țigară, apoi, pornit pe vorbă, se răsuci iarăș către mine:

— S'au muiet caii. Trebuie să mănăm la fecioru-meu, judecătorul. Avem mâncare și odihnă bună... Și-mi văd și nepoatele.

Gândul nu mă încântă deloc. Judecătorul îmi era veche cunoștință. În satul acela cu câteva băi sărate, cu două-trei vile sărăcicioase, cu un cazino de scânduri, și cu musafiri adunați pe vară din sărăcimea pretențioasă a orașelor moldovenești, era poate personajul cel mai însemnat. Avea însă domnul judecător o nevastă vestit de cărtitoare în tot ținutul, și două fete subțiri, clorotice și urite, cu bubulițe roșii pe frunte, ființe aduse la țară dela marginea unui târgușor. Se vâitau de plictiseală, de lipsa unui cinematograf, de întârzierea cu care factorul aduce gazetele, odată la două zile. Ospitalitatea lor nu mă ademenea. Insemna o seară pierdută în jurul unei mese, îmbelșugate, e drept, dar obligat să ascult toate bârfelile ce fierb până la două poște împrejur. Iar domnișoarele Virginia și Jeny, aveau să mă descoase lacome, până târziu, cerându-mi amănunte despre actorii și actrițele Capitalei, despre oamenii cari i-am cunoscut odinioară, și al căror nume îl cetesc acum tipărit în ziare, cu o venerație provincială. Deaceia am încercat să schimb gândul moșneagului, care ținea morțiș să mă ducă la fiul și nepoatele intrate în rândul «boierilor».

N'am izbutit. Odată cu înserarea, am urcat deci printre vilele cu acoperișul de țiglă roșie, până sus, la casa domnului judecător. La sunetul clopoțelilor, capete curioase de femei se iviră după perdele. Câțiva *vilgiaturisti* cari se plimbau în mijlocul drumului, își strigară îngrijorați copiii să ferească din calea docarului. O doamnă își șterse furios, cu mâneca, stropii de noroiu înfloriți pe capotul lilă.

Acasă la judecător, am găsit o adevărată revoluție. Miros de benzină, servitoarea alergând pe scări cu două perechi de pantofi albi în mână, nepoatele moșneagului cu părul prins în fluturi de hârtie. Ne-a deslușit într'o clipă, din prag, domnișoara cea mare;

— E balul de închiderea sezonului... Vine și lume dela mănăstire! A sosit un otomobil cu ofițeri dela Piatra.

Judecătorul m'a luat în primire, m'a îndreptat într'un iatac cu miros de mere, șerbet și flori uscate. Mi-a adus singur apă, săpun și prosop.

— Cucoanele și servitoarea sânt prea ocupate cu «pregătirile»...

De treabă om feciorul moșneagului. A învățat școală cu multe necazuri, luptând mai greu decât cu sărăcia, cu o minte greoaie și îndărătnică. La sfârșit, tot a biruit. De douăzeci de ani împarte dreptatea în neînsemnate orașele și sate ale Moldovei, purtând după el, la fiecare mutare, o gospodărie din ce în ce mai încărcată, înfiripată cu dure-

roase economii, pentru zestrea celor două fete, care se apropie acum de vremea măritului. De treabă om. Primitor, vesel, deschis la un pahar de vin, dar prea mult supus nevestei cu gusturi și gură de târgovață mărginașe. Așa încât nu-i de mirare, că îl găsi cuprins și pe dânsul, de frigurile celor din casă. M'a lăsat singur și s'a repezit să-și pună gulerul nou, redingota, și să-și pregătească mânușile proaspăt albite de benzină.

Am luat masa în fugă; domnișoarele gustând nervos din vârful furculiței, doamna respirând greu în corsetul care-i sugrumă piepți îmbelșugați. Moșneagul întrebă între două mâncări, dacă poate și el să privească din ușa balului cum îi «joacă» nepoatele. Doamna se întunecă o clipă... Pentru două fete gata pe măritiș, un bunic cu ițari și suman nu prea înseamnă o recomandatie aleasă. Dar judecătorul îl îndemnă să «se ferchezuească o leacă și să grăbească, bucuros». Cât despre mine, nici vorbă,—măcar o jumătate de oră, trebuia să-mi întovărășesc gazda.

Iată dar cum, pe negândite, am căscat aseară la una din acele sinistre petreceri, cu miros de praf și sudoare, cu vaet răgușit de orchestră și cu perechi învărtindu-se până la ameteală pe parchetul presărat cu ceară. Balul a fost într'adevăr la înălțimea celor făgăduite în program. Țigani neobosiți au scârțâit pe strune cu cea mai laudabilă însuflețire. Ofițerii sosiți în automobil, pudrați și strânși în uniforme noi, au dansat cu o grație nepotolită. Perechile: femei cu vopseaua muiată de căldură și cavaleri cu bătăturile chinuite în ghete strâmte, au parcurs kilometri nenumărați, învărtindu-se în jurul scaunelor, de unde mamele cu brațele încrucișate în poală sau agitându-și evantaiurile demodate, priveau cu admirație nesfârșită, cuceririle odraslelor.

Da, balul a întrecut făgăduelile! Nevoiașii funcționariși de provincie, cari au petrecut o lună sub brazii severi din dosul cazino-ului, tocându-și economiile până la ultimul franc, vor duce cu ei o frumoasă amintire. Femeile cu buzele mușcate de carmin și cu ochii adânciți de kohl, au uitat o clipă slugile, economiile dela coș, copiii cari scâncesc acasă, au gustat cu nesaț o noapte măcar, din fericirea atât de invidiată a celor despre care în cărțile adolescenței, au cetit că-și risipesc vieța numai în trândăvie, dans și «iubire». Praful ridicat până în tavan, mirosul greu de parfumuri ieftine, de ghete și de sudoare; exasperantele valsuri chinuite de lăutari, bătăturile strivite și toaletele pătate de mâini murdare și ude de nădușeală, au încheiat cu o ultimă apoteoză, vacanța celor ce mâine se vor întoarce la biurourile cu condici, la copii cari rup pantaloni, la socotelile coșului de dimineață, la toate măruntele mizerii, o clipă sburate din mintea tuturor.

Da, balul a fost neîntrecut. Fecioarele cu bubulițe roșii pe tâmple, tineri cu gulerul muiat de sudoare, s'au învărtit fără odihnă. Femei cu sânul prea rotund și picioarele zidite pentru a susține formidabile edificii, au parodiat la pieptul tinerilor cu mâneci prea scurte și stângaci, dansurile cele mai noi: tango, foxtrot și toată imbecila coreografie a negrilor din Caraibe și Texas.

A fost aleasă mai târziu și o regină a balului: o fată de preot, timidă și speriată, cu ochi rotunzi de antilopă fricoasă, cu părul sălbatec, adunat cu greu într'o pieptănătură stranie, cu sânii îndrăzneți și vioi sub dantela transparentă. O, biata regină a balului! Cu ce emoție se va fi strecurat dimineața sub cearșaf, cât va fi chinuit-o insomnia celei dintâi victorii femeiești, săracă și ridicolă, dar divină; și cât de curând sânii se vor topi, ochii își vor stinge luminile în cearcăne, mijlocul fraged va curge greoiu și sluit. Ce trist, a mort și zadarnice amintiri, vor mirosi florile din astă noapte, uscate într'o cutie cu panglici, scrisori și fotografii decolorate; atunci când bărbatul care sforăie, va dormi cu mâinele noduroase sub cap...

Innăbușit de praf, de fum, de sudoare, am ieșit afară, la aer. Luna cobora rece peste vârfurile brazilor negri. Din pădure curgea un val de aer, proaspăt și parfumat de rășină, ca un balsam. Vântul desmierda trandafirii. Intre pietre, izvorul clipotia. O stea se desprinse și picură în albastrul nopții. Ce noapte pură!...

Ce tăcere dincolo de zidul molizilor!

M'am strecurat pe o cărare spre casă. În urma mea, rezemat de ușor, moșneagul privea încă nesățios, înăuntru, la cele două nepoate cu urechile anemice și cu bubulițe roșii pe obraz, care fără odihnă, foxtrotau cu o gravitate savantă și tristă. Căci tristă era petrecerea lor, ca aceea a micilor cățeluși de circ supuși grelelor cazne.

Din volumul «Scrisorile unui răzeș» apărut în editura «Cultura Națională».

PLUGURI

DE

LUCIAN BLAGA

PRIETENE, crescut la oraș
fără milă cu florile în fereastră,
vreau să te iau de mână.
Prietine, care încă niciodată n'ai văzut
câmp ori soare — jucând sub peri înfloriți,
vino — să-ți arăt brazdele veacului.

Pe dealuri unde te uiți
— cu ciocuri înfipte'n ogor sănătos
sunt pluguri, pluguri, nenumărate pluguri:
mari paseri negre
ce-au coborât din cer pe pământ.
Ca să nu le sperii
trebuie să te-appropii de ele — cântând.

Vino.
Incet.

A M I N T I R E A

D E

N I C O L A E C I B I N

O clipă, ni se păru că în celălalt capăt al luncii, în bătaia lunii, fulgerase o strălucire de armă. Ne-am oprit; svâcnirile inimii ne sugrumau respirația. Am simțit la spatele meu, cincisprezece mâini încleștate deodată pe paturile puștilor, gata să se repeadă. Dar nu era nimic. Fusese numai o nălucire. În fund, sălciile cu frunzișul argintat stăteau neclintite, într'o lumină de vis. Și am început să pășim mai departe, strânși unul lângă altul, prin iarba înspicată, până la brâu.

Tresăream câteodată la prăvălirea unei pietre; clipotitul râului pe prund ni se părea altă dată închipuire de pași, furișați în umbra de pe celalt țărm, și înaintam cu privirea lărgită și cu fălcile strânse de atenție încordată, spre satul care prindea să se deslușească tăcut și misterios, după perdeaua zăvoiuului.

Dela un timp, râul printr'o cotitură meșteșugită ne părăsi, fugind înapoi. Apoi din nou se ivi după răchiți. La o răscruce de poteci, intrarăm într'un luminiș, în bătaia plină a lunii. Ne-am culcat la pământ, între porumbarii deși ca peria și am început să cercețăm împrejurimile.

— Acu numai să ne pice vânatul! șopti sergentul Mitrache, răsărit lângă mine, mestecând între dinți un capăt de țigare stânsă, în dorul fumului de tutun neîngăduit în paturile. N'am răspuns nimic. Tăcerea îmi țiuia în urechi. Apa curgea aproape de noi și cliclurile undelor răsfirate pe pietre, abia murmurau fin, ca o adiere din altă lume. Mă amețea vraja nopții. Uitam că sunt așternut acolo la pământ, cu nările în mirosul puternic de iarbă coaptă, la pândă pentru ucidere. Cu ce se deosibea noaptea aceasta scăldată în lumina rece a lunii, de nopțile copilăriei, din livezile cu mireasmă de fân și cu flori de cicoare? Ca și odinioară pe cer se fugăreau nori destrămați, acunzând și lăsând din nou limpede, discul lunii. Ca și odinioară în livezile copilăriei, și aici, umbrele norilor se târau peste vârfuri de copaci și lunecau peste fâneată. Am crezut o amăgire a auzului, o părere venită din aceste ascunzișuri ale amintirilor, trilul de privighetoare, isbucnit sonor și neatptat, într'un arin cu frunzișul des. Cineva oftă înăbușit lângă mine. Mai erau privighetori?

Și mai știau să cânte?

Un foc de armă, îndepărtat de tot, un foc de avantpost, risipi vraja.

S.. sst.. st..

Pe potecă apăru mai întâiu o umbră. Se opri și o clipă dispăru. Apoi mai multe izvoiră din desișuri, înaintând spre noi fără vuet. Ii puteam număra, înșirați în bătaia lunii, tăcuți, douăzeci de oameni, douăzeci de dușmani pe care îi căutam, cari ne căutau. Cum semăna fiecare mișcare a lor deacum, cu fiecare a noastră de adineaori. La sgomote abia simțite tresăreau încordat cu mâna pe oțelele puștei, scormoneau adâncurile cu ochii, se trăgeau în umbră, porneau, se opreau iarăși.

Bătăile inimii svâcneau să-mi spargă pieptul.

Ce bine ne cădea vânatul! Pe al meu mi-l și alesesem; ofițerul, acela, care mergea în frunte, sprinten și cu pasul hotărît. Cât de încet venea! Și cât de drept, țintă, la noi. Încă un pas. Încă o clipă. Cum ne-am svârlit de jos, înpinși de acelaș resort, mugind înăbușit ca fiarele, așa cum se vor fi repezit în încăerările dintre triburi, oamenii peșterilor! N'am auzit răcnetele, pârâiturile de oase, scâncetul acela de moarte care se stinge în gâttelejul omului doborât cu fierul între coaste. Nu le-am auzit. Ochi și urechi n'am mai avut decât pentru prada mea, pentru omul în fața căruia m'am ridicat să-i înfig oțelul baionetei în piept și să-l răsucesc înebunit și sălbatec. N'ați simțit cât de fierbinte e sângele omenesc? Țășnește prin șanțulețul baionetei spumos și clocotit, te frige, iar senzația lui cleioasă și nespūsă, rămâne pentru totdeauna în vârful degetelor, o simți după ani, atunci când uitând, la biroul tău, seara, îți reazămi fruntea de mână, și o ridici înspăimântat deodată ca și cum ar lăsa încă udă, urma caldă de sânge.

Dar atunci valul acela dogoritor revărsat peste mână nu-mi dădu decât nebunie. Am ținut oțelul mult, adânc, să simt ascuțișul împuns în inimă. Și nu l-am smuls afară decât când omul a îngenunchiat cu buzele vinete, cu capul moale pe piept, cu vinele go-lite. Atunci abia am înțeles. Atunci m'am desmeticit. I-am ridicat capul în mâini, am privit cu spaimă ochii sticloși, în lumina ireală a lunii. Buzele mureau încercând să susure un nume. Buzele printre care fugea sufletul.

Ne-am întors tăcuți înapoi, cu patru prizonieri între noi, ștergând ascuțișul armelor de mâneca tunicii și sângele mâinilor de ierburile cu miros de sămzăiană. Nu rostea nici unul, nici un cuvânt. Luna își trăsesse perdeaua norilor peste lumină. Departe, în cine știe ce capăt al frontului, în răstimpuri egale vuia în văi, câte-un bângăt de armă. Și în salcia cea din urmă a luncii, altă priveghetoare își picura cântul...

Am adormit ghemuit în șanț, doborât de oboseală, cu căpătâiu din colacul mantalei. Somn greu de vită și de soldat, somn în care trupul se lipește strâns de pământ, și sufletul eliberat, își caută amăgire rătăcind în ținutul minunat al visărilor. Se făcea că intram într'un târg necunoscut, pe care nu-l mai văzusem niciodată. Înaintam pe străzi pustii, cu porțile închise și cu obloanele trase. Nici o suflare de om nu se arăta, și nici un lătrat de câine nu rupea tăcerea moartă. Rătăceam prin pieți goale, unde catedrale își așterneau umbra peste asfaltul încropit de soare. Ceva neliniștitor și ciudat plutea în văzduhul acelei după amiezi de August, în cetatea aceea pustie. Nici frunza teilor de pe marginea trotuarelor nu se mișca. Nici ștergarele albe, dela porți și ferestre, nu fluturau clătinate de cea mai slabă răsufare de vânt. Tot; și văzduhul, și liniștea, și lumina, aveau ceva straniu, ca în acele orașe din basm, adormite cu un blestem până la sfârșitul veacurilor. Și drumul meu nu mai sfârșea. Mă opresc să bat la o ușă. Degetul nu scoate nici un sunet din lemnul atins. Smulg lanțul clopotului, inelele de fier se rup fără vuet, ca rotocoale de carton. Strig și sunetul glasului e înghițit ca un strigăt în apă. Isbesc ușa, care se trănțește de perete fără cel mai mic sgomot, ca într'o casă vătuită... În prag îmi apare o femeie despletită, țipându-mi ceva, ce nu aud, ce înțeleg numai după mișcarea mută a buzelor: «Ucigașule, ucigașule, ucigașule!»

...Am sărit cu tâmplele ude. Se luminase de ziuă. Cu gamelele între genunchi, sgribuliți de răcoarea dimineții, soldații își sorbeau ceaiul turbure. Într'un colț, cei patru prizonieri, cu câte un castron de ceai și o pâine în mână, mestecau lacom, strânși unul lângă altul, neîndrăznid să-și vorbească...

Eram ud de rouă, îmi clănțăneau dinții și abia țigarea, fumată cu sete până în adâncul plămânilor, îmi liniști tremurul. Pe urmă se furișă în mine o bucurie nelămurită. Implinisem peste noapte un act de bravură, dusesem la capăt o misiune grea. Cei șaisprezece morți, și cei patru prizonieri strânși unul în altul, făceau dovadă încăodată că îmi meritam cruciulița câștigată pentru alți morți, pentru alte ucideri. Căci pe acele vremuri virtutea oamenilor se măsoara cu numărul ucișilor.

M'am întors către cei patru captivi, și cu o mândră generositate le-am întins un pumn de țigări, spre care mâinile pline de țărână se repeziră lacome și fricoase totodată.

La stânga liniilor, începu bombardamentul de artilerie.

De când mergeam așa? Erau două ceasuri, trei, mai multe? După atâtea nopți nedormite, în care ne măcelărisem, fugărindu-ne peste creștete de munți și vâlcele pe unde se strecurau râuri cristaline, pierdusem măsura timpului. Și viața ni-se părea ceva halucinat, neobișnuit, trăită ca într'un vis haotic și fără șir. Nemâncați, cu fețele prăfuite, cu ochii știși de istoveală și nesomn, în urma mea soldații pășeau ca niște păpuși cu arcurile muiate. Nu se auzea vorbă. Toate capetele priveau în pământ, în praful înecăcios al șoselei. Iar de sus, arșița soarelui de August cădea vertical peste convoiul nostru, peste convoiul nostru de victorioși.

Din șanțurile cu morți d'uhnea miros greu, de cadavru dospit în soare. Lângă fântâni, hoituri de cai, cu picioarele în sus, cu burțile umflate, se coceau ciugulite de ciori. Un câine alb, cu botul însângerat, fugi smulgând o halcă din trupul unui ofițer mort, ne așteptă să trecem și se întoarse cu pași de lup, ocolind pe departe, spre carnea omului putrezit. Și aceeaș privești, de ceasuri și ceasuri, de când înaintam printre chesoane părăsite, printre căruți răsturnate în șanțuri, printre cai speriați care fugăreau slobozi pe câmpuri, în herghelii sălbătăcite.

Acolo, în fund se vedeau strălucind acoperișurile unui oraș, — cea din urmă țintă a marșului nostru. Patrurile ne vestiseră că e pustiu, părăsit de oști și cu locuitorii ascunși în casele oblonite.

Nu mai gândeam că va fi încă un oraș cucerit, ne bucura numai animalic gândul unui adăpost, cu pat odihnitor, cu așternut alb poate, cu un acoperiș umbros. De săptămâni și de săptămâni asta ni-se părea cea din urmă fericire. Și un pahar de apă brumat, cu sticla curată, servit pe o tavă lucioasă mi-se părea atunci cel mai prețios vestigiu al unei civilizații de care ne rupsesem..

Fără nevoia unui ordin, la cele dintâiu case ivite după gardurile livezilor, compania își strânse rândurile, oamenii își săltară puștile pe umeri și sacii în spate, și pășiră mai drepți, cu ultimile rămășiți de energie adunate să dea trupei înfățișare biruitoare.

Bocancii tropotiră cadentat pe caldarâm, comenzile sunară scurt și așa am intrat în orașul acela necunoscut, unde nu ne întâmpină nici o suflare de om. La porți fâlfăiau ștergere albe, semn de predare; de după fiecare fereastră ghiceam ochi pândindu-ne, un clopot de biserică tângui o clipă, apoi se opri. La răscruce de străzi, soldații din patrula întoarsă ne îndreptau spre piața din centrul orașului necunoscut. Necunoscut fiindcă nici unul dintre noi nu pășise vre'odată, nici în anii de pace, pe aici. Și totuș o senzație nelămurită mă stăpâni cu încetul.

De unde știam strada aceasta? Casa asta galbenă, cu geamlîc colorat? Biserica cu turnul, unde un ceas cu minutarele nemișcate arăta o oră înțepenită în timp? De unde cunoșteam și teii de pe marginea trotuarului, teii cu frunzele prăfuite și nemișcate; cafe-neaua asta cu obloanele trase, și strada, strada asta pe care mai pășisem par'că odată?

Ceva turbure îmi coborî în cugetare; înnebuneam oare? Oboseala prea mare, nopțile nedormite, marșul acela istovitor îmi rătăcia mințile?

Aveam poate febră, eram bolnav?

Instinctiv mi-am pipăit fruntea asudată, ca și cum cu vârful degetelor aveam să alung fantasmagoria aceasta stranie. Și strada îmi apărură din ce în ce mai cunoscută. Și catedrala cu umbra așternută peste piața pustie. Și câinele cafeniu, care dispărură înghițit de umbra unei porțițe întredeschise. O putere mai tare ca mine mă opri în fața unei case. Tropotul trupei se curmă și el. De ce am împins poarta cunoscută, fără temere, ca și cum aș mai fi făcut odată, gestul acesta, în altă viață, pentru o clipă retrăită din nou în mine? Am deschis poarta, am dat de zid ușa, am intrat în sala cu perdelele trase. Nici o ființă în răcoarea umbroasă, unde o muscă numai sbârâni speriată și se opri pe țesătura rară și roză care învăluia candelabrul din mijloc. Am tușit, am mișcat cu sgomot un scaun.

Ochii deprinși înfârșit cu umbra, fură chemați de alți ochi. I-am privit țintă, atrași magnetic. Ochii unui tablou din perete. Ochii unui ofițer în haină da paradă. Ochii pe care îi mai văzusem cu altă privire, altă dată, aproape de tot, da, cu altă privire, sticloasă, de moarte. Inima mi-se goli de sânge. Inebuneam oare? Atunci s'a deschis ușa și o femeie se opri în prag. O femeie pe care o cunoșteam și aceea. Am vrut să strig. În pupilele femeii am văzut aceeaș groază care trebuie să fi apărut atunci în ochii mei.

Și buzele se mișcară să rostească ceva, zâmbetul pe care îl voia primitor, muri în buzele chinuite să stăpânească strigătul. Acuma știam ce vrea să rostească, ce înăbușe cu mâna pe piept; strigătul acela din vis: «ucigașule, ucigașule!»

Ce să mai spun despre întâmplările de pe urmă? Despre acel vis nebunesc al femeii, care în aceeaș noapte cu mine a văzut scena uciderii, a mai trăit odată întâlnirea noastră, m'a recunoscut din tainica întâlnire a vieților noastre prelungite în somn? Sora ucisului a căzut atuncea cu genunchii frânți, fără plânset. Am încercat să o ridic. Am strigat la soldați. Și în spate, ochii mortului mă ardeau ca două vârfuri de fier înroșite. Toate au trecut.

Sunt întâmplări de războiu. Întâmplări din vremea când ucideam. Și iată acum răd, deșert pahare, iubesc femeii, viața mi-se pare o neprețuită desfătare. Am și eu o soră care a tremurat pentru mine. Un copil care-mi joacă seara pe genunchi și-mi cere să-i povestesc, la gura sobii, scene eroice de războiu.

Dar mâna când o apropii de frunte, mi-se pare câteodată udă și fierbinte, udă și fierbinte de sânge.

CIOBANUL

DE

A. COTRUȘ

L-AM întâlnit, departe sus, pe piscul înglugat în neguri,
Intre zăvozi, ca un tiran între curtenii lui...
Muntele picioare de oțel i-a dăruit...
Prăpastiile: ochi adânci...
Și depărtarea: veșnic dor de ducă...

Pe umerii-i ca două stânci își sprijină cojocul
Și 'n mâna aspră ca 'ntr'un clește
Tărăște
In urma lui, un noduros ciomag,
Acest năpraznic craiu al muntelui...
Soarele de foc și gerul care mușcă
Și-aduce moartea 'n nevăzută-i dinți polari,
L'au crescut puternic ca din fier —
Și 'n sângele-i mănos, nebun și tropical
Flămânde flăcări și furtuni îngrămădiră...
Fete iuți, sălbatice și dulci,
Cu sâni aprinși, cu pulpele pietroase,
Cu zâmbete trandafirii,
Ii ies în drum în roșiile apusuri
(Prin luminișuri care știu să tacă...)
Și 'n ochii lui spintecători, vrăjitoarești se pierd,
Cum se pierd ades prin codrul fără fund
Și — zăpăcite — nu mai pot găsi, de capul lor, cărarea...

L'am întâlnit departe sus, pe-o cărăruie...
Și mâna când mi-a dat-o, aspru și despotic,
Acest gigant cu ochii de copil,
Mi se părea că privește-adânc în suflet,
Mi se părea că mă cunoaște de pe-un alt tărâm,
Mi se părea că-mi strânge mâna însăș *Vieața!*..

~

C R O N I C I

I D E I, O A M E N I & F A P T E

R E G I O N A L I S M L I T E R A R

TREBUIA să ajungem și aici. Prea erau împărțiți scriitorii numai după mesele de cafea și după frecventarea cutărui ori cutărui șef de trib literar, cu ceaiuri săptămânale, sandvici cu șuncă și șvarțuri cu rom. Am ajuns însă și la categorisirea poezilor după actul de naștere, unghiul facial și forma geometrică a țestei.

Nu vom mai avea poeți lirici sau prozatori meșteri în sondajul întunecimilor psihologice, ci poeți moldoveni și poeți munteni, lirici ardeleni și prozatori basarabeni, și așa mai departe, după situația geografică a cătunului într'a cărui iesle a văzut întâia oară lumina soarelui, alesul urcitoarelor. Ca și cum n'ar fi fost îndestul de incoherente și sterpe discuțiile literare din ultima vreme, un nou prilej de hartă a scoborit în fumul cafelei.

Căci hartă va fi.

Fără îndoială, d-l Ibrăileanu în cel din urmă număr al «Vieții Românești», vede cu un ochiu just ca întotdeauna și discută cu un calm obiectiv, iarăși ca întotdeauna, aceste caractere specifi-regionale ale literaturii românești. Dar d-l Ibrăileanu e unul din puținii supraviețuitori ai buneii tradiții de odinioară, când criticul cântărea greu cuvântul înainte de a-l așterne pe hârtie și putea să susțină o discuție până la sfârșit, fără să arunce sticla cu sifon în capul adversarului. Singuratic, într'o invazie de sgomotoasă tinerețe care cultivă cu frenezie amatorismul, ne pare un întârziat împovărat de prejudecăți. Când, prelungind și lărgind discuția începută în «Spiritul critic», bifurcă literatura după regiuni, nu face credem, decât o onestă operă — am spune dacă n'ar frige cuvântul astăzi — aproape strict științifică. Sânt constatări adunate și grupate în jurul acestor caracterizări regionale, care nu au pornit întâia oară de la noi, ci au împărțit de mult, în parcele aproximative, literaturile tuturor neamurilor. Dacă nu ne înșe-

lăm în Franța există de mult o cultivare pioasă a acestor însușiri localnice, de unde de-ar fi tăsnit numai gloria lui Mistral, și încă ar fi fost îndestul. Dar când d-l Ibrăileanu aruncă improvizărilor cronicari literari o asemenea problemă, în aceste vremuri de anarhie curată, socotim că săvârșește o imprudență de prisos. Și o naivitate. D-l Ibrăileanu dă rădămă argumentele unui adversar inexistent, se luptă cu păpuși de carton. Căci nu înțelegem de ce ar mai interesa fanteziile capricioase ale cutărui cronicar. Pentru care literatură românească nu există decât de la d-l Ștefănescu-Est încoace. În afară de critică și peste elucubrațiunile tipărite întru apărarea mărunțelor cenacluri învrăjbite, scrisul românesc își face drum, anevoios, cu îndestule șovăiri, cu îndestule abateri, cu îndestule rătăcirii, dar spre o țintă, ce nu stă în putere nimănui să o răsucescă din loc, ca acele pasări de tinichea din vârful acoperișurilor, învârtite după vânturi. Fîndcă este literatura altceva decât un meșteșug, și mai mult decât o modă trecătoare. Din adâncul acestui pământ hrănită, poartă peceta etnică cu voia și fără voia noastră; după cum fără voia lui se crestează într'un fel frunza gorunului de pe plaiurile noastre și altfel licioasa frunză de palmier. Când cel mai elementar manual de geografie e regionalist malgré-lui, zugrăvind într'un fel firea moțului care-și poartă tăcut zeghea pe potecile munților apuseni, și altfel a maziului din ținutul Sorocei; când folcloriștii numai din variantele doinelor după ținuturi, ar putea demonstra axiomatic anumitele coarde ce vibrează sonor într'un colț de țară și surd în celalt capăt, o nouă revizuire a regionalismului literar n'ar ajunge decât să sfărâme porți deschise. Și să încere totuș o discuție furtunoasă, între oameni ce nu mai pot vorbi calm, fără să stropșească din pumn, nici despre cubajul piramidelor din Memfis.

G L A S U R I L E N O P Ţ I I

A fost mișcător ca un poem nespus încă al acestui veac, discursul rostit de Daniel Berthelot, la ședința anuală a celor cinci Academii franceze.

În serile de vară, învățatul se urca pe colina dela Meudon, unde la marginea pădurii, se înalță un turn de treizeci de metri, pentru a asculta

«vociile nopții». Cu capul înfășurat în casca telefonică, e destul să miști atunci bobina verticală a aparatului și să asculți. Din adâncul tăcerii se înalță întâiu un fluierat aproape nesimțit, care devine din ce în ce mai limpede: chemările ritmate ale alfabetului Morse, transmițând în văzduhuri

cuvinte englezești. E postul din Poldhu, care de pe coasta extremă a Angliei, trimite prin semnalele Marconi veștile zilei, marilor transatlantice în drum spre New-York. O apăsare a mecanismului. Șuerul se stinge, străbate un sunet de zurgălău din ce în ce mai distinct. E legătura cu portul Norddeich, care la gura Elbei, în nemțește, comunică pe vasele din Baltica și din Marea Nordului. Câțiva centimetri încă pe coloana de bronz: se schimbă legătura, zurgălul slăbește ca al unei sănii îndepărtate pe drum. În locu-i un sfârâit aduce sunetele muzicale ale limbii spaniole, dela postul din Barcelona. Încă o apăsare mai jos, pe coloana de legătură și începe un ropot de tobe. Forturile centurei din jurul Parisului, muntele Valerian, Buc, Palaiseau, își răspund între ele într-o limbă necunoscută; sunt exercițiile posturilor secrete.

Deodată izbucnește un vuet puternic, o scânteie țâșnește din cristalul de galenă și luminează ca un fulger scurt întunericul cabinei. E turnul Eiffel care intră în acțiune și turbură receptorul.

Din câteva întorsături de șurub, aparatul e pus la punct, și înălțat dintr'o singură mișcare, face să defileze cu toată viteza: sbârnăitul dela Barcelona, clopoțelele îndepărtate dela Norddeich, fluerul ascuțit dela Poldhu.

Astfel, dela răsărit la apus, dela miază-zi la miază-noapte, vocile nopții se încrucișează și își răspund. Fără odihnă, spațiul e brăzdat de aceste unde nevăzute, care pe fața adormită a pământului, se fugăresc la câțiva kilometri una de alta, asemenea undelor concentrice pe care le trezește o piatră aruncată în apa moartă a unei bălți. Cu viteză de 300.000 kilometri pe secundă, ele călătoresc aproape pretutindeni, nevăzute, miș-

când numai, ici și colo, membranele telefoanelor care așteaptă.

În timpul acesta pe cerul negru, stelele sclipesc, și ca și cum natura n'ar avea decât un singur chip pentru a se face auzită; ele își trimit lumina prin unde asemănătoare celor ale telegrafiei fără fir. Spectografele delicate le primesc în focarul telescoapelor, și acolo unde ochii noștri nu zăresc decât o confuză armonie, ele înregistrează o infinitate de note luminoase, distincte; grai tainic al atomilor, suspin al materiei ce moare luminând în vid, plângere monotonă, veșnic aceiași dela începutul veacurilor. Singură numai rumoarea omenescă, schimbătoare și nuanțată ca bucuriile și durerile noastre, ca ale noastre capricii și pasiuni, nu se repetă de două ori. În fiecare seară, această rumoare a vieții pământene, se transmite din continent în continent, desfășurându-se și împrăștiindu-se în largi valuri eterate pe suprafața planetei, înainte de a se pierde topită în cerul indiferent. În orice colț al globului ne-am afla, în tihna câmpurilor și în convulsia orașelor, pe piața publică sau între cele patru ziduri ale odăiței noastre de lucru, suntem scâldați de un ocean de unde invizibile. Mesageri ai infinitului, vorbesc oamenilor într'o limbă neînțeleasă, din care știința n'a izbutit până acum să deslușească decât o neînsemnată părticică a tainelor.

Cu această viziune halucinantă a misterelor ce ne înconjoară, cuvântarea lui Daniel Berthelot, dela Institutul Franței, va rămâne fără îndoială o pagină de antologie a timpului — pe care nu ne-am mira s'o vedem disputată cu înverșunare, de simultaniștii, unanimiștii, futuriștii ori dadaiștii, ce vor să reprezinte neliniștea, misticismul nou și chinuirea sufletului modern.

MARCEL PROUST

VIEAȚA lui Marcel Proust, încă demult eră înfățișată într'o urzeală de legende. Se vorbea despre o ființă fragilă, închisă într'un apartament întunecos, cu perdelele trase, unde și ziua ardea o lumină albăstrie, ferit de vuetele din afară de tapiserii grele și de învelitori de pâslă. Acolo trăia și scria noaptea, după ce ziua și-o petrecuse dormitând. Arareori, evada din această închisoare voluntară, pentru a merge în vreun palace oarecare, ori la o recepție mondenă. Nu mai e greu de deslușit dar, de ce opera lui Marcel Proust, de mari proporții și de minuțioasă realizare în amănunt, e socotită o literatură a umbrei, a ascunzăturilor tainice omenești, a celor mai vagi și mai obscure ținuturi sufletești. Multă vreme necunoscut, a străbătut în marele public abia acum câțiva ani, după ce tipărise primul volum din *A la recherche du Temps perdu*, la o vârstă când alți scriitori se apropie de sfârșitul carierii. E o operă masivă, cu care te împrietenești anevoie. Fraza câte odată neobișnuit de lungă, de o construcție complicată, încărcată de incidente, de parenteze și de conjuncțiuni, — cu toată corectitudinea ei strictă, te îndepărtează dela prima lectură. Săracă în pasagii lirice ori simbolice, urmărește o analiză a vieții interioare, și a sentimentelor fugare, cu o pătrundere răbdătoare și adeseori voit seacă, ce nu se înrudește în literatura franceză decât poate cu fraza pur analitică a lui Stendhal. În această privință, opera lui Marcel Proust continuă direct tradiția romanului psihologic: Adolphe, Dominique, La Chartreuse de Parme. Romane în

care zugrăveala înfățișării fizice a persoanelor și a lucrurilor e neglijată pentru a face loc cercetării amănunțite și exclusive, a vieții interioare a două sau trei personaje privilegiate. Sentimentele nuanțate și subtile pe care autorul le exprimă, se degajă din atitudinea personajilor, din monologele și dialogurile lor, din gusturile lor neașteptate, din actele lor contradictorii. S'ar putea spune chiar că romanele lui Marcel Proust sunt minunate comentarii ale actelor omenești, văzute cu un ochiu ce desprinde amănunte tainice ce nouă ne scapă. Autorul descompune mecanismul acestor acte, nu prin sugestie, ci explicându-le, reconstituind viața sensibilă în ceea ce are mai complex și mai nestatornic. Incercare nouă, care cerea un stil nou. Deaceea limba lui Marcel Proust apare la început atât de originală și stranie, încât e nevoie să o înveți, să te familiarizezi cu ea, cum o faci cu un graiu străin. În stilul impresionist de astăzi, scrisul acesta a părut multă vreme, și pare încă, tainită zăvorâtă în care nu poate pătrunde ficine. Dacă fraza nu e făcută din claritate și logică imediată, asta, fiindcă și viața noastră sufletească e confuză și fiindcă inteligența nu pătrunde acolo decât prin culuoare întunecoase și întortochiate. Vieța afectivă are legile sale proprii, deosebite de acele ale inteligenței. Există o asociație și o memorie a sentimentelor; altele decât acele ale ideilor. Mecanismul lor obscur se ascunde în conștiința ce formează partea esențială a eului nostru. Astfel, Proust ajunge la aceleași concluzii cu psihologii moderni, după care, conștiința nu e

decât un singur și mic punct luminos pe vastul câmp întunecos al inconștientului. Iar fiindcă în romanele sale, iubirea ține locul cel mai de seamă, găsim aplicate și dragostei aceleași concluzii psihologice. Iubiri superficiale, ușoare, obsedante, brutale, tandre sau adânci, scurte sau nelecuite, toate derivă din același fenomen; sunt simple fenomene ale inconștientului. Dragostea substituie pentru un timp, eului obișnuit un alt eu, care dispare mai de vreme ori mai târziu, fără ca noi să fim răspunzători de apariția ori de dispariția lui. Ideea romantică a iubirii de până acum ne înfățișează acest sentiment altfel: doi oameni se caută, se doresc, se iubesc, s'au ales, după lungi deliberațiuni. Sau au fost predestinați. După dânsii iubirea e o realitate exterioară, puternică, statornică, imuabilă. Nu pot să o mai piardă decât prin greșeala lor, cum se pierde o avere, cum se pierde un loc în societate. Au asupra acestei iubiri, în amăgirea lor, un soi de drept de proprietate, care le garantează stabilitatea. Și iubindu-se sunt liniștiți și siguri. Către această calmă certitudine, către această posesiune rațională se îndreaptă idealul tuturor iubirilor. Greșala romantismului este că socoate aceste aspirații iluzorii drept realitate. Și realitatea e alta — mai cenușie. Iubirea nu e decât o creație individuală, datorită hazardului, unui capriciu prelungit atâta timp cât dorința rămâne nesatisfăcută sau se socoate atare. Femeia care ni se pare astăzi singura, indispensabilă existenței noastre, putea fi alta, fără de care de asemeni n'am fi crezut că mai putem trăi. Nu inteligența contribuie la alegerea acestei femei iubite, despre a cărei haină când a plecat n'am ști spune ce culoare avea, fiindcă nici n'am privit-o bine. Așa se explică de ce adeseori, de cele mai adeseori, iubim femei ce nu corespund idealului fizic și moral ce ne-am făcut despre femeie. Desvoltată în inconștient, iubirea nu e decât cristalizarea unei dorințe contrariate. Lipsa neașteptată a unei femei pe care n'o iubim încă, ajunge pentru a face să crească în noi acea nevoie imperioasă de a o vedea, de a o avea, care devine deatunci înainte, exclusivă. Gelozia, despre care

Marcel Proust a scris poate cele mai frumoase pagini, e fără îndoială și cea dintâiu legătură care ne strânge lângă o femeie.

«În iubirea neîmpărtășită — scrie Proust — aș spune: în orice iubire, fiindcă sunt ființe pentru care nu există iubire împărtășită — se poate gusta numai fericirea simulacului pe care ni l'ar da acele clipe unice când bunătatea unei femei, sau capriciul ei, sau hazardul, aștern peste dorințele noastre, într'o coincidență perfectă, aceleași cuvinte, aceleași acțiuni ce ni s'ar fi convenit, când am fi fost într'adevăr iubiți». Atât e tot ce putem aștepta de la iubire. Și aceeași concluzie dezolantă în toate iubirile ce furnică în romanele lui Proust. în *A l'ombre des jeunes filles en fleur*, *Le coté de Guermentes*, *Du coté de chez Swan* și în *Sodome et Gomorhe*.

* * *

«Nici unul dintre acei cari l'au cunoscut — scrie Leon Daudet — nu vor uita fermecătoarea înfățișare a lui Proust, cu ochii lui adânci, cu delicatetea nesfârșită a inimii lui, cu sfioasa trecere prin viață discret strecurată. Bolnav și friguros, trăind închis de mulți ani, culcat două zile din șapte, nu găsea altă mulțumire decât să împace pe acei despărțiți de viață, decât să învețe dușmanii a se cunoaște mai bine. Se făcea de bună voie medic al sufletelor, ascunzând sub o ironie ademenitoare o universală și adâncă milă de oameni. Aceleași cuvinte le scrie despre moartea lui Proust: Paul Morand, Jaloux, Maurice Martin du Gard, Souday, Pierre Mille...

Agonia prelungită de câteva luni, n'a înnăbușit o clipă setea bolnavă de analiză sufletească. Intre cărți și vrafuri de note, nu contenea să scrie pe marginea unei file încă un ascunziș surprins. Cu trei zile înainte de-a închide ochii ceruse prietenilor să-i recitească toate pasagiile unde scrisese despre moarte: «je crois que maintenant je dois mieux la connaître. Je veux refaire la mort de Bergotte...»

Această duioasă umanitate, va face ca opera lui Proust să supraviețuiască timpului — cum scria Jean Cocteau — ca acele ceasuri-brățare ce ticăie încă mult timp, la mâna soldaților morți.

CRONICA ARTISTICĂ

D E M I A N

de
Virgil Cioflec

PE o zi inospitalieră de iarnă, în acest Ateneu unde au fost atâtea exhibițiuni anonime, mă opresc surprins în fața celor câteva pânze, stângaciu și par'că distrat semnate: *demian*, cu d mic.

În ferocea sfâșiere a celui mai de aproape, este recomandarea discretă și surprinzător de neobișnuită a aceluia ce nu debutează iscălitind compact și agresiv. *Demian*, naiv copil, se iscălește cu un fir de iarbă muiat în culoarea fanteziei, singura iscălitură valabilă în artă. Puțină culoare, puțin desen; ca într'o ceață plutesc ființele lui simbolice. Suflet idilic le evoacă și mâna le conturează silueta lor aeriană. În această atmosferă vapoasă, amăgitorul ne abate dela preocupările noastre de toate zilele, și, folosindu-se de divina linie a corpului, cu o docilă preocupare de intelectualitate, științific, cu indicațiuni ingenioase, transfigurează imaginile cunoscute nouă în compoziții grațioase.

Cu o vădită dispoziție naturală, lucrează cu voie bună; nu protestează în numele nici unei estetici; n'are frământări; crează în cel mai fermecător și neîntrecut decor, natura. De aci acea simpatică viziune de primăvară, tonalitatea aceea aurie care învăluie grupurile lui ca într'un surâs de lumină.

Demian știe că arta este singura iluzie a vieții.

Precaut, puțin intimidat s'ar zice, că ia contact cu noi; e sincer și e convins. Călăuzit de un echilibru cuminte, fără nici o izolare de priceperea noastră, din memoria altor frescuri reînprospătate, cu un impuls de sigură orientare, cu grație înăscută și cu tinerețea care ține o viață întreagă, desfătatul florilor și al vignetelor, visează.

Pe un fond armonios o mamă, dreaptă în stralele-i monacale, cu fața înclinată de prea multă duioșie,

Fecioara idealizată, cu un gest de pioasă candoare, furișează o mână la sân, se pregătește să aplece pruncul gol aproape, înfășurat de cealaltă mână, o mână de mamă. Alături, o altă maternitate, mai puțin creștină, pe lângă care atâția trec fără să se oprescă. Cu câtă complezență și distracție va fi ascultând Demian ce-i spune unul și altul. Simți că artistul, fără vre-o urmă de pripeală ori de impaciență, pe fiecare zi și cu fiecare pânză nouă se apropie tot mai mult de opera lui. Mama, văzută de spate, languros aplecată, pudică, își ascunde goliciunea. O fetiță fragilă, cu picioarele subțiri și drepte, deschise ca un compas, și-a încurcat mâinile în cămășuța dată peste cap. Intr'un colț un pantof, o floare pe polița căminului, în perete atârnat un cadru: nimicuri, amănunte prețioase, redate cu sensibilitate.

Pânza care ne pune supt ochi o imperceptibilă nuanțare și tot simțul decorativ al lui Demian, toată emoția lui; este delectarea în mijlocul naturii, *Odihna*. Sub cerul senin, în mijlocul câmpiei, la umbra unui pom, o femeie nudă, molatec se deșteaptă la viață. Jos pe iarbă, un adolescent, cu cartea deschisă. Deoparte, vaporos îmbrăcată, o tânără inspirată, privește peisagiul de liniște și poezie ce-l are înaintea.

Tot acest fel de a simți al lui Demian e natural. Cu nimic nu încearcă să ne provoace mirarea. La el nu există nici teamă de necunoscut, nici stângăcie decât cea intenționată imediată. Cu o siguranță uimitoare alege detalii pentru o justă vedere de ansamblu. Demian are personalitatea cea mai senină.

DRAMA ȘI TEATRUL

«TATĂL», DE AUGUST STRINDBERG. MIM:
PAUL WEGENER

de

Ioan Marin Sadoveanu

APROAPE unul dintre cele două cazuri de îmbinare a dramei cu teatrul, despre care vorbeam în prolog. Scriem — aproape —; actorul de data aceasta n'a avut nimic de poleit, piesa fiind din cele mai bune; el a avut însă o menire tot atât de însemnată: să apropie un text, rămas în umbră sub jocul actorilor noștri. Piesa lui Strindberg a fost revalorificată de interpretarea d-lui Wegener. Socotim că e timpul să o amănunțim, mai ales înfățișându-ni-se cu ea (lucru rar în cuprinsul opereii strindbergiene) o posibilitate de acord: canonul. Căci e un lucru bine cunoscut, că noi în materie de tehnică dramatică nu ne apropiem decât una singură: pe cea franceză care cu siguranță că e cea mai atrăgătoare dar și cea mai stearpă. Și încă și din aceasta nu pe cea clasică, ci varianta romantică în care nu mai există decât unitatea de acțiune împinsă până la absurd.

Așa dar cred că «Tatăl», cu siguranțele formulei sale pe care le dă publicului nostru, ar putea fi un început de înțelegere pentru opera lui Strindberg. Pentru noi, procedura e cu prisosință îndeplinită. Piesa cuprinde unitățile clasice: de timp (totul se petrece dela o seară la alta), de loc, și de acțiune. Toate cercurile întâmplărilor sunt concentrice — așa cum le vroim noi; dialogul e strâns, viu, nu prea crud și lipsit de abstracțiuni.

Ceeace depășește aceste exigențe, care fac acceptabilă piesa, e tocmai ceeace are valoare nouă. Și pe aci e cărarea prin care ne furișăm în inima lui Strindberg.

Tema principală e lupta eternă dintre bărbat și femeie (tema dramei). În cerc mai strâns însă, idea chiar, e femeia însăși, și anume unul dintre polii săi extremi: mama, căreia îi stă la antipod, prostituata.

Deci sub pana acestui mare poet al subconștientului, îmbinată în configurația sufletului femeiesc, găsim o deformațiune psihologică, fatală, prin însuș simplul fapt al maternității. În acest mod, raportat și măsurat pe variațiunile de intensitate, adeseori pe devierele sufletului femeii devenite mamă, se schițează bărbatul și se valo-

rifică instituția pe care a creiat-o el: paternitatea. În raportul acesta stabilit de Strindberg «în Tatăl», ca și în enunțarea științifică a lui Otto Weininger, paternitatea nu e decât umbra vană a singurei și realei instituțiuni: matriarcatul.

Iată firele extreme ale deducerilor. Ceeace interesează însă în primul rând e compoziția, gradarea acestei teme.

Cu tot conținutul său de notațiune exactă, cu toate mijloacele sale naturaliste, «Tatăl» e scris pe o schemă muzicală. Dela prima scenă avem preludiul temei: pastorul și căpitanul se îndeletnicesc să lămurească o mică întâmplare de dragoste a ordonanței Nöjd. Paternitatea e abia pomenită. Apoi intrăm în cunoașterea relațiilor cotidiene ale familiei; aci tema contrară e împletită pe mai multe voci: femeile care cresc fetița căpitanului. Corul abia se aude. între culise, și totuș simți cum face un gol în jurul bărbatului. Și însfârșit se pune conflictul: pe cale de sugestiune femeia își începe lupta și toarnă primele indoile în sufletul bărbatului, asupra legitimei sale paternități. Și furtuna crește; se repetă acelaș motiv, din dreapta, din stânga, ca și cum ar fi reluat, într'o orchestră, de toate instrumentele. Toate resursele științifice — discuțiunea asupra încrucișării rasselor —, toate autoceretările, toate iscodirile sunt chemate în ajutor de căpitan, care se simte înecat. Sunt zigzaguri istovitoare; din ele omul iese din ce în ce mai frânt.

E însă o scenă luminoasă, în mijlocul piesei, impresionantă — o pauză, un răstimp pentru lacrimi în iadul acesta: cei doi adversari se înfrățesc o clipă, în dulceața singurului sentiment blajin dintre un bărbat și o femeie. Ea îl mângâie cu bunătatea sufletului ei de mamă, iar el, soțul uriaș, frânt, plânge ca un copil pe genunchii soției sale, din care s'a șters pentru o clipă femeia.

O oază numai — și uraganul pornește iar. Unul trebuie să cadă. Acela e bărbatul. El iese înfrânt din lupta pentru supremație asupra rodului dragostei sale. Și motivul se reia prin soață, prin

fiică, prin orice femeie până ce îl îngeunche pe tată și pe bărbat pe pragul hidos al nebuniei.

În ultima parte, acolo unde căderea e tragică și vertiginoasă, e o ultimă licărire, genială.

Legat în cămașa de forță, blestemând tot ce e femeie: mamă, soție, copilă, căpitanul e învelit la un moment dat de soția lui într'un șal. Ea îi cere mâna, mâna lui de nebun — legată. El blestemă, și totuși, deodată e năpădit de un val de lirism, de fericire prin femeie, i-se furișează ca un cântec în suflet. Iată:... «dar simt cum îmi mângâie obrazul șalul tău moale; e călduț și mătășos ca brațul tău, și îmbată a vanilie, ca părul tău, în tinerețe. Mai ții minte, Laura, de când eram tineri și ne ascundeam în brădet, unde înfloreau ghiocelii și unde se uneau cântecele pasărilor cu șoaptele de dragoste? Ce minunat era, ce minunat!»...

Un fulger numai, căci în câteva clipe, iată-l iar:... «ce Zeu ne stăpânește! Al luptei poate! Sau azi desigur o Zeiță». Motivul revine. Deodată aceasta îl va frânge. El cere să i-se ia șalul. (Mișcarea aceasta la reprezentare a fost minunat condusă): încadrând, cele două femei, își trec șalul, una celeilalte, mângâind astfel obrazul căpitanului. Se materializează par'că, unda aceasta de lirism, punând ca o mângâiere pe chinul bietului om.

Astfel e scris «Tatăl». Dealungul său invențiunea e îmbelșugată și nouă. Se simte fără îndoială, în factura acestei piese influența lui Ibsen. Abia indicat, din piesa aceasta naturalistă, se mai desprinde totuși un plan în ireal pe care sunt proiectate unele gesturi. E firește ultimul plan, el

interesează totuși devremece de acolo se va desfășura mai târziu o întreagă nouă concepție a lui Strindberg, nu numai despre dramă, dar despre viață în general. Din simple stafii, care neliniștesc pe fiica «Tatălui», mai târziu, vor crește demonii, cari vor tortura, materializați sau nu, opera lui Strindberg.

«Scriu din experiență, iar nu din teorie», spunea mereu autorul, iar comentatorii se grăbeau să-l citeze în apărarea cazului său. Azi, cred, că asupra «Tatălui», cel puțin, o discuție privind autenticitatea și mai ales generalizarea temei principale — e de prisos. De altfel în descoperirile lui, Strindberg, a fost urmat de o serie întreagă de oameni: Zola, Nietzsche, Peladan, Böcklin, Weininger, cari rând pe rând, din propria lor experiență, au adus mărturii despre importanța acestei vieți subconștiente în formarea și stabilirea sentimentelor noastre. De altfel — așa cum se cuvine pentru o adevărată operă de artă, — ucrul acesta se controlează de fiecare spectator cu ajutorul propriei sale intuiții. Valoarea aceasta generală unită unei realizări severe, face din «Tatăl» piesa clasică a operei lui Strindberg.

D-l Paul Wegener, care e aci în turneu, a interpretat rolul Căpitanului. E un artist inteligent și de o copleșitoare putere. Fărămișat, rolul, ni se înfățișează totuși unitar, în bloc. Darul cel mare al d-lui Wegener e tocmai realizarea aceasta comitentă (paradoxală în aparență) a amănuntului și a liniei mari.

În ochii marelui public românesc a reabilitat cea mai bună piesă a lui Strindberg: «Tatăl». E o mare izbândă; ea e pe măsura talentului său.

CRONICI LITERARE

GERHARDT HAUPTMANN

de

Leon Dorici

OMUL e totdeauna — mai ales în zilele noastre — Ianus cu două fețe. Una pe care și noi o vedem și cealaltă, ascunsă de privirile noastre. Cu alte cuvinte: fiecare om se manifestă în două feluri:

I. așa cum ni se pare și

II. cum e în realitate.

Autorii au nevoie, nu știu de ce, de spovedanii publice. Însă în afară de spovedaniile sfântului Augustin și ale lui J. J. Rousseau, toate sunt false și nesincere, inclusiv și spovedania vestită a lui Leon Tolstoi.

Hauptmann e modest, în sensul profund al cuvântului, e discret. Și viața lui, cea pe care o vede lumea, nu e interesantă de loc, ca viața tipătoare a reclamagiului talentat Gabriel d'Annunzio.

Cu atât mai interesantă e viața lui intimă, viața sufletului, pe care o ghicim numai, o simțim: în paginile lui.

Istoria operilor literare e istoria nescrisă a autorilor lor. Și din acest punct de vedere, Hauptmann e cea mai interesantă figură între contemporanii noștri.

Sfârșitul secolului XIX și începutul celui al XX-lea... Nu e o epocă. Sînt o sută de epoci. Un vârtej enorm de idei, de școale, de îndreptări. E un haos, din care au ieșit și lucruri frumoase, trainice și rodnice, precum și îndestule lucruri negre.

În mijlocul acestui haos a trăit și trăește, a lucrat și lucrează, marele «Meister Heinrich» — Gerhardt Hauptmann, cel mai înțelept poate dintre scriitorii contemporani.

II

De mai multe ori s'a gândit, s'a zis apoi și s'a scris, că Hauptmann e cel mai tipic reprezentant al sufletului german, că în opera lui se vede romantismul lui Schiller și nu mai știu ce încă; în fine sute și sute de naivități de gust îndoelnic.

Hauptmann, reprezentantul sufletului german!

Hauptmann contra căruia s'a pornit odinioară cea mai înverșunată campanie din partea șovinștilor germani.

Hauptmann e scriitor german fiindcă, s'a născut și trăește în Germania. Însă ceea ce face el e pentru toți, pentru germani ca și pentru englezi, pentru români ca și pentru ruși, pentru italieni ca și pentru americani.

Nu degeaba «Hannele» și «Clopotul scufundat» au întâmpinat un succes nevăzut de nici un alt dramaturg — în America.

Hauptmann posedă un arcuș fermecător cu care atinge coardele cele mai tainice ale sufletelor omenesci. Cine dintre noi n'a trăit drama intimă a lui Iohannes («Solitarii»), cine dintre noi n'a visat idealul atins, cine dintre noi n'a fost neînțeles

chiar de apropiatii noștri, de amici, de soție, și tocmai în cele mai înalte porniri ale sale.

Cine?

Și iată Hauptmann ca și cum ar fi adunat tot dorul nostru, disperarea, avântul, visurile noastre, speranțele, speranțele sdrobite, ridicările noastre și scăderile — a trăit și trăește viața noastră în tot complexul ei și ne-o descrie așa cum este și mai ales așa cum trebuie să fie.

El nu moralizează. De loc. Și nici nu ne com-pătimentește. Ne arată numai orizonturile îndepăr-tate ale visurilor celor mai tainice și ascunse, ne povestește cum dorind o altă țară închipuită, mergem pe drumul nostru greu, împiedecați de spini, lăsând picături de sânge în urmă.

III

Vieța pentru Hauptmann e plină de tragedie. Mikael Kramer, Iohannes, Meister Heinrich, Schilling, Hannele — toți sfârșesc în mod tragic. Și poate cel mai grozav sfârșit e sfârșitul lui Mikael Kramer, care rămâne viu dar cu ce suflet mort! Hauptmann, ca nici unul dintre dramaturgii con-temporani, posedă cu desăvârșire «măestria sfâr-șitului». Reamintiți-vă sfârșitul dramelor: «Ina-inte de răsăritul soarelui», «Clopotul scufundat», «Hannele» — toate-s pline de un mister adânc.

Hauptmann nu aleargă după efecte scenice, care, în sine, sunt prea ieftine. El sfârșește fie-care bucată a sa ca un preot sfârșind serviciul divin. Efectul scenic la dânsul e un rezultat logic al unei stări sufletești, strict necesar ca o lege matematică.

Sunt dramaturgii cari își caută «lovitura» la căderea cortinei. Hauptmann e altfel.

El ne arată o bucată de vieță, o arată în toată profunzimea ei și ne lasă nu entuziaști, ci gândi-tori și mișcați. Și a doua zi după reprezentație, la lucrul nostru de fiecare zi, tot ne gândim — nu la scena, la artiștii, la reprezentație, — ci la ceea ce a trezit în sufletul nostru autorul. Cât de mult se deosebește de meseriașii scenei ca Ba-taille, Henri Bernstein sau Brioux!

Hauptmann nu e scriitor pentru teatru. El e un pontifex-maximus. Teatrul e — altarul lui, însă de loc nu e o catedră. El nu-și permite să propovăduiască: pentru acest lucru el are prea mare și rafinat gust.

De aceia nu e banal.

IV

Ultima operă, romanul «Sfinx» apărut în re-vista «Illustrierte Zeitung» e rodul întregi sale activități. Gloriosul autor ca și cum s'ar uită înapoi și ar observa drumul făcut și străbătut cu atâtea sfortări. Totdeauna doria și visa ceva grandios, mare, întrupat în forme largi și libere. După succesul mondial al «Hannele»-i el atacă un subiect istoric de o mare importanță: războaiele țărănești medievale. Acelaș subiect a atins și Goethe în «Goetz von Berliingen». În tragedia lui Goethe se găsește Florian Geyer, pe care Goethe l-a pus la umbră. Hauptmann pune pe Florian Geyer în fruntea tragediei sale, iar lui Goethe von Berliingen îi dă însemnătate mai mică.

Cu ce ne întâlnim aici? Cu rivalitatea?

Nu. Autorul «Țesătorilor» își caută urmele stră-moșilor în amurgul medieval. Hauptmann n'a reușit. Drama a fost fluerată. Inșă n'a reușit nici Goethe.

Autorul mâhnit și dezesperat pleacă în Silezia natală și iubită, unde începe a scrie «Clopotul scu-fundat», în care descrie toată amărăciunea purtată cu sine. Sfârșind actul al II-lea, primește vestea că «Hannele» e premiată cu premiul lui Grillpar-tzer — o distincție foarte rară.

Autorul reinvie. Asta se vede din cuvintele lui Heinrich, din actele III și IV, pline de energie, înfocate, tari, ca și cum ar fi fost strujite în oțel. A doua oară însă atinge subiectul lui Schakes-peare în «Schuck și Jau». Și de astă dată fără succes. Ingerul care-i stătea la spate îl ferea de astfel de încercări în viitor. Și după «Schluck și Jau» vine chipul lui Mikael Kramer.

Hauptmann a fost răsbunat.

V

Eu nu scriu o critică, nici nu vreau s'o scriu. Rândurile mele sunt simple impresii pe care le-am cules cetind, recitind și văzând pe scena operile lui Hauptmann. Dacă ar fi nevoie de caracterizarea lui într'un cuvânt, aș spune:

— Reprezentantul, Solul conștiinței.

Fiecare dramă a lui e o protestare contra ne-dreptăților vieții. Incepând dela «Inainte de răsă-ritul Soarelui» și până la «Fuga lui Gabriel Schilling» — el protestează în diferite forme.

Iohannes e jertfa familiei.

Țesătorii — jertfa capitalismului.

Schilling — jertfa îndoelei și a. m. d.

Inșă de fiecare dată Hauptmann protestează numai în numele conștiinței individuale, ci nu în numele unei dogme. Hauptmann nu e politician și de aceea de loc nu e tendențios. Și radicalii și conservatorii din Germania țineau ca să-l prindă de partea baricadei lor. Inșă cel născut pentru un sbor liber nu poate să se târâie pe o bucățică de pământ.

Iată reprezentantul radicalilor Loth («Inainte de răsăritul Soarelui») și iată preotul și socrul lui Iohannes («Salutarii») conservatorii. Și pe unul și pe alții ni-i arată Hauptmann cu o răceală obiectivă, sub care se simte totuș focul ascuns al protestărei și... dispreț, un dispreț fin, abia simțit și poate de aceea mai ascuțit.

Hauptmann are un dar, darul logicei, acestei frumoase arte antice. El e consequent. Cu lacrimi în ochi, cu durere, dar el se supune unei legi de fier a soartei.

Și uneori ultimul punct al dramei lui, mi se pare primul piron bătut în cosciugul iubitului nostru răposat.

VI

«Țesătorii»...

Sub pana unui alt scriitor, drama ar fi devenit banală, ca toate lucrările făcute à thèse.

Hauptmann însă a găsit o formă fin-artistică și sfârșitul dramei — moartea unui bătrân nevi-novat de glonțul jandarmului — e o trăsătură de o mare și înaltă măestrie. Unii dramaturgi caută să intereseze lumea cu problemele la ordinea zilei. Hauptmann e prea mare pentru afacerea aceasta destul de mică. Dacă el atacă o problemă arz-toare, o atacă în toată mărimea, lărgimea și adâncimea ei. Dialogul e restrâns, e esențial, rămânând în limitele strictei necesități. La dânsul, ca la Ibsen sau la Leonid Andreev — cele mai fine, mai prin-cipale nuanțe sunt explicate prin pauză. Destul de reamintit scena când Mikael Kramer își arată

lui Lahmann cosciugul cu cadavrul lui Arnold, sau când «Meister Heinrich» aude vocile copiilor săi. E de prisos să vorbim de tehnica operelor lui Hauptmann. El e și autor și regisor. Și dacă n'ar fi un mare dramaturg, ar fi devenit un mare regisor.

Destul de remarcat că vestitul Reinhardt, multe și multe a învățat dela autorul «Clopotului scufundat».

VII

Hauptmann a fost și a rămas independent, în toate ramurile. După «Țesătorii», apostolii social-democratismului îl socotesc al lor. «Apostolii» însă a scăpat din vedere, că în «Țesătorii» se vede dintâiu omul, apoi — artistul, precum și în toate celelalte drame ale lui.

CRONICA MĂRUNTĂ

O biserică păraginită pe calea ruinei, a mai rămas din vechea mănăstire oltenească a Bucovățului, despre care încă pe la 1659, Patriarhul Antiohiei, Macarie, scria după o călătorie prin acele meleaguri, că a descoperit-o spre apus de orașul Craiova, într'o rovină, în mijlocul unei păduri. Istoricul acestei mănăstiri, dela cele dintâi pietre de temelie puse de Stepan, Banul cel Mare al Craiovei, până la ruina de astăzi, ne-o povestește cu adevărată emoție, d-l I. B. Georgescu, în revista Craioveană, «Năzuința». Din slovele pietrelor de mormânt, pe alocuri încă neșterse de vânturi și ploaie, și strămutate din vechea mănăstire amenințată de apele Jiului în noul Bucovăț, zidit mult mai pe urmă; din portretele ctitorilor, zugrăvite în pronaos; din pomelnicul ctitorilor: început cu Stepan vel Ban și Părvu vel Culcer și sfârșit cu Pătrașcu Vodă și Nicolae Voevod, se deslușește ca dintr'o carte deschisă, lungă poveste a acestei mănăstiri rămasă cu toată ruina, una din cele mai vrednice de văzut, dintre bisericile dela sfârșitul veacului XVI-lea. Și aici, mâna profanatoare a meșterilor mai noi, a izbutit să acopere sub vopsea proaspătă și strigătoare, zugrăveala subțire a celor dintâi pictori. Au rămas totuș urme prețioase îndestule, pentru a face din mica bisericuță un monument istoric, pomenit odinioară și de învățatul Charles Diehl, în manualul său de artă bizantină. Astăzi, zidurile se surpă, absidele se dărâmă, olanele se acopăr cu mușchiu, deasupra cresc arbuști și bălării, acoperișul e smuls de vânturi, sub ochii nepăsători ai «Comisiunii monumentelor istorice» despre care aflăm cu acest prilej, că mai există încă. Fie ca apelul însuflețit al revistei Craiovene să aibă răsunet și astfel, să fie scăpată de piere una din puținile rămășiți ale monumentelor artistice ale veacului al XVI-lea, care mai supraviețuiesc ici colo, în ciuda nepăsării și vitregiei noastre.

INCĂ o cărțuie pentru popor despre viața lui Avram Iancu. După aceea tipărită mai anul trecut de scriitorul ardelean Ciura, aceasta mai nouă, din biblioteca populară a Asociației, merge să ducă în depărtate cătune ardelenesti, povestea minunată și romantică, a răsvrătului cu păr bălaiu, a cărui amintire trăește vie în doinele

El a rămas credincios începutului său — «Apostol». Visătorul acesta, eroul nuvelei, — e un simbol, e un program înalt al activității posteroare a lui Hauptmann, un manifest — suig eneris. Astăzi a împlinit 60 de ani. Dar și astăzi ca și în zorile tinereții sale, a rămas același, statornic, plin de viața și de putere. Cei cari au cetit în «Neue Freie Presse» cuvântarea lui rostită în aula Universității dela Wiena, în ședința solemnă, cunosc calitățile superioare ale spiritului atât de superior.

De mult a fost încoronat cu premiul «Nobel». Astăzi însă e ziua încoronării lui cea adevărată, când vede în jurul său unindu-se amici și dușmani, apropiații și îndepărtații, când în fața lui lumea civilizată sărbătorește ceea ce e mai frumos, mai cinstit, și mai sincer în zilele noastre — când lumea sărbătorește pe Gerhardt Hauptmann.

Moților. Din documentele vremii, din epistole și estampe, din amintirile răsculaților cărturari, din arhivele Vienii și Pestei, viața lui Avram Iancu se mai desprinde odată, povestită simplu pentru cetitori simpli, cu o emoție care nu mai are nevoie să-și soarbă puterea din meșteșugul vorbelor, fiindcă întâmplările ele singure, sunt îndestule ca să facă din acest roman eroic trăit, un basm. Vedem acolo, cum copilul îndrăgit de cânturi, dela Vidra, de lângă Dealul melcilor, fără pereche în măestria cu care știa să doinească din gură, din frunză, din tulpnic ori din fluier, a făcut din cei mai tineri ani ucenicia răsvrătirii, în țara aceea păduroasă a Moților, unde plutia încă umbra lui Horia evocată în povestirile de seară, la gura focului, și unde colinda încă, dârză și vitează, Caterina Varga. Din scrisul desgropat din arhive, al lui Vasvari, Iosif Sterca Suluțiu, Cavalerul Pușcariu, Bariț, Nicolae Iorga, Kóvári, Iancso Benedek, din doinele adunate în deosebi de folkloristul bucovinean Simion Fl. Marian; peripețiile revoluției dela 48 învie în cărțuția Asociației, așternute în povestire limpede pentru popor. E mai cu seamă tragică istorisirea celor din urmă ani ai vieții, când Iancu colinda cu mintea turbure, ca o fantomă, pe drumurile unde călcase viteaz călare, în fruntea legiunilor. Umbră rătăcitoare în părțile Zarandului, — moartea care l-a ajuns în Baia de Criș, la sfârșitul lui August, acum cincizeci de ani, n'a fost decât o descătușare a trupului de sufletul ucis de mult. Acestea ni le povestește frumos secretarul Asociației, în cărțuția cu învelitoare verde, pe care am dori-o pătrunsă cât mai adânc, și printre cetitorii de dincoace de Carpați, unde mai puțin este cunoscută viața celui odihnit la Țebea, sub gorunul lui Horia.

O carte despre un scriitor clasic! Numai titlul cetit în vitrina librăriei, e îndestul pentru a evoca obositoarele ceasuri ale cursului de latinească și de elenă; când dormitam în fundul clasei ori devoram romane interzise, streini cu totul de monotona înșirare a regulilor de sintaxă, fie ele chiar așternute în versuri spre o mai ușoară și mecanică memorizare. Dascălii au ucis pentru multă vreme, nu numai dragostea de clasicism,

dar și cea mai nevinovată curiozitate într'acolo, a minților fragede.

D. Stefan Bezdechi, a izbutit totuș, să scrie o carte vioaie, *Aristofan și Contemporanii săi* (ed. Cultura Națională).

O carte care te cucerește de la prima pagină și care reușește să împace și cel mai puțin inițiat lector, cu o întreagă epocă a culturii elene.

În locul unei pretențioase și seci desfășurări de erudiție filologică, studiul caută să ne evoace cadrul în care a evoluat geniul marelui autor de comedii al Athenei. Capitolele: Aristofan și Athena; Aristofan și Socrate; Aristofan și Euripide; Socrate și Euripide, rezumă viu criza morală prin care trecea spiritul elin — criză care avea să-și găsească ecou și în comediiile lui Aristofan. Lupta dintre spiritul apolinic — intelectualismul pur, și spiritul dionisiac — esteticismul intransigent, este prezentată cu o înțelegere, care întrece obșteasca împotmolire a dascălilor, în labirint de zadarnice controversări. Figura lui Socrate, reprezentantul spiritului apolinic în filozofia elenă, apare zugrăvită cu o pătrundere din care nu lipsește o caldă dragoste, pentru osânditul la cupa de cucută. Euripide dă prilej scriitorului să schițeze în treacăt evoluția unei epoci a tragediei grecești. Este redată această viață și operă a celor ce au trăit în vremea lui Aristofan, cu atâta grijă și cu atâta bogăție de amănunt, încât covârșește linia centrală a întregii cărți — care s'ar fi putut numi poate mai nimerit, *Contemporanii lui Aristofan*.

Alții s'au găsit și s'au grăbit să-i numere slăbiciunile. În asta sîntem meșteri. Dar așa cum e scrisă, cartea d-lui Bezdechi rămâne una din puținele studii serioase asupra clasicismului, tipărite la noi, și în acelaș timp, mai ales o contribuție prețioasă la apropierea iubitorilor de literatură, — până astăzi ostili clasicilor — de unul din cei mai reprezentativi și mai omenești scriitori ai Athenei.

SUNT și biblioteci unde se cetește. Nu fără emoțiune am vizitat una, înființată sub o sânguincoasă supraveghere la Cluj — pentru copii.

Inchipuți-vă o sală unde nu mai e loc nici în bănci, nici în scaunele din jurul pereților, pentru că totdeauna e plin, iar Dumineca se strâng chiar peste două sute; copii de unguri și de români, răsfoind cu lăcomie paginile cărților, într'o reculegere și seriozitate cum numai copiii știu să mai aibă. E o clipă de negrăită emoție să pășești în năbușit dealungul cărților desfăcute pe pupitre, unde din când în când o foaie se întoarce tăcut, sub mâna copilului. E sfânta liturghie a gândului, ce începe cu poveștile feților-frumoși, alunecă apoi pe luntrea lui Robinson Crusoe și se îndreaptă spre lumea colbăită a cronicilor străbune. Statisticile arată la copii, dorul după povestea adevărată a omului.

Cărțile de istorie sunt cele mai cetite. Dar înverșunarea «celor mici», e tragică atunci când urmăresc să cetească în bibliotecă cea bună, cărțile de școală. Și asta ar putea folosi ca o poveste adevărată pentru cei mari. Copiii nu pot avea cărțile de școală în exemplare îndestulătoare, nici măcar aici.

Problema lor, a celor ce nu au în mizeria socială de azi, loc acasă, cald și liniște (poate nici pâine), dar vin în azilul învățăturilor, e poate problema cea mai înduioșătoare a vremilor. Și am dori-o desbătută mai deaproape și cu mai mult

suflet, de cum o fac dascălii din comisiunile cărților didactice, cari nu mai văd lumea de dincolo de paragrafele regulamentelor, decât prin sticla fumurie a ochelarilor dați după urechile surde.

SE vorbește din nou de purificarea limbii. Se duc campanii înverșunate contra stălcitorilor graiului părintesc. Se dau norme de îndreptare, se indică remedii. Și în toată această mișcare, de sigur frumoasă, pentru stabilirea definitivă a unei vorbiri pur românești, se observă înainte de toate un singur fapt: cea mai mare harababură de convingeri.

Unii se năpustesc asupra neologismului: înlăturarea lui din dicționar ar fi marele panaceu. Înlăturarea lui cu desăvârșire. Alții nu pot suferi archaismele prea uzate — și, dimpotrivă, socot apariția unor neologisme în limba noastră ca salvatoare. Însfârșit alții duc răboiul barbarismelor recoltate din noile provincii, mahalagismelor aduse pe nesimțite dela periferie de presa cotidiană, latinismelor încuibate mai de mult în vorbire. Și tot așa înainte.

Cu neputință de întrevăzut capătul vreunui fir îndrumător în această încurcătură. Cu neputință de văzut altceva decât bunăvoința tuturor. Dar numai cu atât, nici dicționarul Academiei nu a ajuns la capăt.

Pentru că este nespus de greu de ales, între gustul domnului care socotește că păcătuirea cea mai gravă față de graiul neaoș, e expresia: «din cauza unor mari turburări atmosferice însoțite de manifestări electrice» (cum va fi vrând domnul acesta să transpunem în românește cuvântul «electric» și ce va fi având cu foarte românescul «turburare» — poate i-ar conveni ardelenescul «conturbare») și între domnul care s'a speriat cu drept cuvânt, că în loc de «pompe funebre» a văzut scris pe o firmă «tulumbă jalnică».

Și ce va fi zicând cetitorul căruia i se demonstrează necesitatea extirpării neologismului în modul următor: «Drumul dintăiu cu banchetele și împroprietăririle constituie un *à tout* pentru opoziție...?»

Problema scrisului românesc s'a agravat dela rotunjirea hotarelor încoace. Până atunci, improvizasem pentru presă o pășărească națională, în care, de bine de rău, ajunsese să ne înțelegem cu toții. Ținuturile cele nouă, cu un graiu cărturăresc crescut la umbra limbilor germane, maghiare și rusești, aduc în haosul scrisului pământean elemente ingenioase de confuzie. Cititorul din Soroca nu înțelege o iotă din gazeta bucureșteană, iar dintr'o «foișoară» a unei gazete din Blaj de-o pildă, se poate alimenta o întreagă rubrică umoristică. Și iarăș ne întoarcem atunci la nevoia câtorva gazete scrise anume pentru popor după regiuni, și la altă grijă de care nu-și amintește nimeni: editarea câtorva cărți pentru tineret scrise pe înțelesul copiilor din Marmația ca și celor dela Hotin, căci din această lectură unificatoare de limbă și nu din codificările filologilor și grămăticilor, se va plămădi însfârșit o limbă scrisă, înțeleasă pretutindeni unde se grăește românește.

CÂND Mérimée a tipărit în la *Revue de Deux Mondes*, în 1840, micul roman corsican, pitoresc și pasionat, *Colomba*, a fost o clipă de nedumerire.

Romantica eroină ieșea din comun. Peripețiile se desfășurau fantastic, brutal, așa cum astăzi s'ar imagina scenariul unui film aventuros. Totuși autorul jura autenticitatea povestirii; în scrisori către prieteni se îndărădnicea să dovedească existența în carne și oase a eroinei, mărturisind chiar că l'ar fi vrăjit într'o călătorie cu un an în urmă, când săpase în insula pietroasă rămășițe arheologice. Dar Mérimée avea faima unui scriitor înclinat spre mistificări. Și multă vreme, celebrul roman a fost socotit numai o măestrită bijuterie de literatură, urzită la dogoarea focului, în tihnă, din rămășițele legendelor corsicane. Astăzi, cartea lui Lorenzi de Bradi, *La Vraie Colomba*, face dovadă, cu documente scuturate din arhive, că imaginația lui Mérimée n'a lucrat de astădată decât pentru a corecta și colora puțin realitatea, că de fapt Colomba a existat, cu frumusețea ei sălbatecă, cu furiile ei violente, cu vendetele ei sângeroase, și cu neîntrecuta ei răceală cu care culca la pământ dușmanii familiei. Adevărata Colomba, Colomba Carabelli, fusese o femeie energetică, minunată țintase, călăreată fără pereche, neștiutoare de carte, deși din veche nobletă, poetă vestită și foarte căutată, pentru ale sale *lamenti*, în zilele de înmormântare. O ură cum numai în Corsica se poate moșteni înverșunată din tată în fiu, despărțea familiile Carabelli, Bartoli și Bernardini de o parte, Paoli și Durazzo de alta. Origina vendetei fusese ca întotdeauna dragostea unei fete. Dușmănia dura de decenii, ilustrată de episoade tragice, de asasinate și de adevărate bătălii desfășurate în satul Fozzano, aproape de Sartena. Un Durazzo, veni într'o zi să ceară un armistițiu Colombei, fu primit după toate legile ospitalității, dar la ieșire, înaintea casei, căzu lovit de glonț. Colomba acuzată de asasinat a fost firește achitată. Altădată într'o singură încăierare, pieriră doi Durazzo, un Carabelli, și feciorii Colombei. Săptămăna următoare alți morți și așa mai departe. Aceasta e adevărata Colomba. Dar eroina de care în călătoria de studii arheologice se îndrăgostise Mérimée, nu eră decât fiica celei adevărate, o fetișcană pe atunci de șaisprezece ani, măritată mai târziu cu un oarecare Iosef Istria. Intors la Paris, Mérimée, pentru a se consola de dragostea neîmpărtășită scrise romanul *Colomba*, ajustând așa faptele, încât eroina cărții avea figura fetei și săvârșea vitezile mamei. După treizeci de ani, aceeași eroină avea să ceară fostului îndrăgostit să-i protejeze un fecior, prezentat la un examen la Paris. Mérimée nu uitase femeia care-l vrăjise cu trei decenii în urmă. Feciorul Colombei trecu examenul cu succes. Căci astfel cele mai romantice episoade de iubire, sfârșesc în mediocrul utilităților celor mai lipsite de poezie.

LAPONIA a dat literaturii universale un scriitor. În mijlocul pustiului de gheață s'a născut la 1874 Matti Aikie, până acum singurul poet al țării sale. Un chip desăvârșit de Lapon, întunecat, cu părul negru, cu ochii migdalați, larg în umeri și spân.

A crescut într'un oraș Karasjeek, care nici acum n'are 500 de locuitori. La douăzeci de ani, s'a coborât spre Christiania. Trebuia să se obișnuască cu noul mediu. A preferat să rămână un singur ratec.

«Fiul Ovreiului», se numește marele său roman, care a apărut în limba germană, la declararea

războiului și a rămas nebăgat în seamă. O carte a timpului nostru. Eroul ovreiu, e doar o mască. Matti Aikie n'a văzut ovrei. În Laponia nu se află nici unul. Rar, câte un rătăcit din Finlanda cercetează locuințele rare și pierdute în stepele de gheață.

David Hesmen e părăsit, în Laponia, copil de tată încă. Acolo e adoptat și îngrijit de doi țărani Haiki și Aira, cari îl botează. Acesta e începutul și teza romanului. Se va adapta copilul de evreu, mediului diametral opus rasei sale? Va însuși credința, bucuria și siguranța celor cari l-au adoptat? Soarta îl face un rătăcitor, lipsit de adăpost.

Fără a străluci prin deosebite calități literare, romanul e interesant prin exotismul mediului zugrăvit și prin psihologia acelor oameni străni, despre care numai exploratorii Polului nord ne vorbiseră până acum. Vânători de urși albi, pescuitori de foce și balene, mănăcători de untură — așa ni-i închipuim până acum, rassă de oameni tăcută, alergând peste ghețuri cu uriașe patine ori în goana renilor cu carnele rămuroase. Acum aflăm și ce gândesc, în bordeiele încălzite cu opaițul în care sfârâie untura de balenă, îndelungul nopți polare când plesnesc scârțâind banchizele.

E încă o omenire ce ni-se face cunoscută — omenire a unei alte planete, unde nu înfloresc căișii.

CE au distrus din străvechea bibliotecă dela Louvain, în câteva nopți, obuzele incendiare, se trudește de trei ani să înlocuiască o comisiune, care dela 15 Iunie 1922, expediază din Germania, în fiecare trimestru, un vagon de 15 tone cu cărți anevoios cucerite bibliotecilor particulare și anti-quarilor. *L'Indépendance Belge* tipărește câteva amănunte asupra sânguinței cu care societăți germane, înadins alcătuite pentru reconstituirea acestei cetăți a cărților fără pereche în lume, a isbutit să adune din nou în rafturi 261 mii de volume, din cele peste trei sute mii câte număra vechea bibliotecă a Louvainului. S'a înfăptuit o vastă organizație, cu agenți împrăștiați în toate orașelele Germaniei, unde se află moștenirea de cărți vreunui profesor defunct ori librari în stăpânirea infoliilor rare. Comisiuni de specialiști cercetează manuscrisele, identifică edițiile, reconstitue număr cu număr, raft cu raft, zestrea bibliotecii arse. Au fost întoarse acasă și câteva foi din Biblia lui Gutenberg, documentele originare ale provinciilor flamande, manuscrisele cu miniaturi ce nu figurează nici în British Muzeum. O societate din Lipsca, Einkaufsgesellschaft Loewen, a isbutit să adune aceste comori risipite, să înlocuiască acele pe veșnicie pierdute, fără să desperecheze bibliotecile germane existente, cum fusese teama la început, după cea dintâiu hotărîre a tratatului de pace.

BALZAC a murit împovărat de datorii, hărțuit de creditori ca eroii cei mai dramatici ai propriilor sale romane. Ironia, vrea ca după scurgerea anilor, premiul cel mai bănos al romanului francez să poarte numele său, după fantezia mult milionarului donator Bazil Zaharoff, el însuși în lumea de astăzi a finanțelor, demn de o pană balzaciană. Un nou premiu, și de astădată de 30 mii de franci anual! Ce nesăcătuit prilej de discuții în revistele franceze, unde de altfel, de după războiu nu poți

deschide o pagină, fără să dai de un nou laureat. În curând nici nu vor mai exista romancierii pariziieni, care să nu se fi împărțit din vr'un premiu: Goncourt, Balzac, Femina, Renaissance, Annales, etc., etc. Dela 25 la 40 ani, scriitorul nu mai pune mâna pe condeiu, decât în vederea cutărui sau cutărui comitet, alcătuit de romancierii ori poeții cari la rândul lor candidează la alt premiu, aiurea, cu un comitet format de scriitori la rândul lor iarăș candidați, și așa mai departe — și viceversa, ca să vorbim în graiu caragialesc.

Epidemie de premii.

La ce servesc oare? Intrebare ce ne-am pus-o aici și altădată. Era menirea lor să descopere scriitorii tineri, să-i puie în față în atenția cetitorilor, să scoată la lumină scriitorul acela necunoscut, pitit undeva în tainița anonimatului. Nimic din aceste făgădueli. Premiul Balzac, înființat pentru a îmbărbăta talentele tinere, a fost distribuit în acest an unui scriitor de 60 ani, Emile Baumann și altuia care nu se află în prima tinerețe; Jean Giraudoux. Și pentru opere care nu sunt cele mai de frunte ale anului. Ba dimpotrivă.

Job le Prédéstiné, romanul lui Emile Baumann, e istoria ruinei unei familii burgheze, care după ce trece prin toate încercările cunoscute odinioară și de biblicul Iov, printr'o magică sfoară profesională intră în posesia vechei avuții, drept răsplata creștină pentru virtutea eroului principal. Lectură anevoioasă — eroi urziți după tipar comun — acțiune convențională. Inșăș presa franceză, în afară de cea catolică, se arată nemulțumită de preferințele comitetului de premiere. Al doilea roman laureat, *Siegfried et le Limousin*, al lui Jean Giraudoux, e o povestire romanțioasă, de amnesie, — care a stârnit aceeaș desamăgire.

Cităm dintr'un cronicar francez, cu îndestulă autoritate. E vorba de stilul lui Giraudoux:

«Ceva mai grav. Această confuziune, această zăpăceală sintaxică, învârtindu-se în fond în jurul unui lucru de puțină însemnătate, obosește, exasperează orice răbdare. N'am putut să sfârșesc de exemplu, *Simon le Pathétique*. În *Siegfried et le Limousin*, a trebuit să sar pagini. Tot așa a făcut pe de altă parte un prietin, om de gust, dar străin modelor literare, deci care nu poate fi bănuț de preferințe ori antipatii literare. Iată un avertisment care trebuia rostit sincer».

După cum se vede, nu este de fel exagerată părerea lui *Francis de Miomandre* (el însuș laureat odinioară), când crede că din toată această premio-manie, numai publicul e cel păcălit. Și încă asta nu întotdeauna. Căci publicul cumpără cărțile premiate. Le leagă frumos și le pune deoparte. După o bucată de timp, își face așa o mică bibliotecă.

De cetit nici vorbă. Căci nu poți să-i ceri prea multe bietului public! Dar, informat de ziare, și pregătit cu câteva anecdote în jurul cărților, premiilor și premiaților, poate face figură onorabilă, la masă, când se vorbește de literatură...

N

IACINTO BENAVENTE, dramaturgul spaniol câștigător al premiului *Nobel* pentru literatură e un nume puțin cunoscut dincoace de crestele Piri-

neilor, și se pare că la dânsul acasă chiar, nu e gloria literară cea mai de frunte. În orice caz, articolul din *Mercure de France* cu data de 1 Decembrie și semnat de Camille Pitollot, nu zugrăvește nici omul, nici opera în colori trandafirii. E fără îndoială acolo, și o rămășiță de vrăjmășie, pentru scriitorul spaniol care în timpul războiului, s'a arătat pe față dușmănos Franței și a făcut pe toate căile îngăduite, propagandă în folosul Germaniei. Născut la Madrid, acum 56 ani, dintr'o familie bogată cu oarecare legături în aristocrație, a început cariera literară fără să cunoască sărăcia și dureroasele mizerii ale debutului. După călătorii în Franța, în Anglia și în Rusia, a publicat cea dintâiu culegere de versuri, la 1893, strecurat între tipărișurile timpului fără să stărneasă nici o atenție. Sunt rime anacreontice, în forma tradițională castillană, fără nici o preocupare de nouitate și de înprospătare, cu toate că fuseseră scrise în vremea când *Ruben Dario* publica cea mai anarhică din poemele sale: *El Pais del Sol*. Mai târziu, această «cumințenie» avea să-i grăbească succesul. Iacinto Benavente a ținut încă delă început să înfățișeze ideile, chiar foarte moderne, în graiul comun, accesibil marelui public. Opera în proză și în versuri, e de puțină însemnătate; premiul Nobel, a fost dat «dramaturgului». Teatrul complet, adunat astăzi în 27 volume tipărite la Madrid, tălmăcit în cele mai multe graiuri europene, în special în englezește — n-a apărut totuș încă în limba franceză. Benavente, nu e omul unei formule. Dacă la început sfichiuiua viciile contemporane, hrânindu-se din substanța teatrală franceză și luând ca model Capus și Lavedan, mai târziu lunecă încet spre un teatru oarecum patriotic, cu succesul datorat mai ales concesiilor făcute gustului public. Succes însă de scurtă durată — și cu totul ieftin.

«Teatrul lui Benavente — scrie Perez de Ayala, unul din cei mai străluciți literați ai Spaniei contemporane — este în concepția sa chiar, tot ce poate fi mai antiteatral, mai opus artei dramatice. E un teatru de mijloace mijlocii, fără acțiune și pasiune, și prin urmare lipsit de mobile și de caractere, ca și de realitatea adevărată, ceea ce e mai rău. E un teatru pur oral, care pentru execuția scenică perfectă, n'are nevoie de actori proprii ziși, ci de o trupă sau un grup de amatori.

«În genere, operele d-lui Benavente, fac dovadă de o rară supraabundență de talent sterp. Acțiunea dramatică e înlăturată de câte ori e cu putință, iar atunci când această acțiune devine inevitabilă, se realizează alături, — și toate acestea cu foarte mult meșteșug». Dar atât.

Dacă la acestea se adaugă faptul că în nenumărate rânduri a fost invinuit de plagiat, că moravurile sale au provocat scandaluri publice, că trăește înconjurat de o ceată de efebi cu buzele vopsite și apucături feminine și că în ultimii ani, o mare parte din critica spaniolă îl socoate uzat cu desăvârșire și căzut într'un manierism steril — concluzia cronicarului delă «*Mercure de France*», apare firească: gloria prezentă o are dramaturgul spaniol, fiindcă premiul Nobel, e în totdeauna o încununare glorioasă de carieră literară. Dar gloria viitoare? Asta e altceva. *Ello diră*, cum se spune dincolo de Pirinei.